తాళ్లపాక పదకవుల 'రధోత్సవ సంకీర్తనలు'

సంకలనం : పీఠిక

కె. సర్వోత్తమరావు

తాళ్లపాక పదకవుల
'రథోత్సవ సంకీర్తనలు'

దేవదేవుఁ డెక్కె నదె దివ్యరథము
మావంటి వారికెల్ల మనోరథము

సంకలనం : పీఠిక

కె. సర్వోత్తమరావు

సంకలనం : పీఠిక

కె. సర్వోత్తమరావు

ప్రథమ ముద్రణ : మే 2011

ప్రతులు : 500

వెల : అమూల్యం

ప్రతులకు :

రచయిత
పారిజాత ప్రచురణలు
6-7-554, హరేకృష్ణరోడ్
తిరుపతి-517 507

డి.టి.పి. :

యస్. చంద్రశేఖర్, తిరుపతి
సెల్ : 9849314956

ముద్రణ :

సి.యన్.ప్రింటర్స్
ప్రకాశంరోడ్, తిరుపతి
సెల్ : 9848264047

నివేదన

ఆబాలగోపాలానికి ఆనందం పంచేవి ఆలయోత్సవాలు. మరి ఆ ఉత్సవాలలోను 'రథోత్సవం' ఆలయం చుట్టుపక్కల గ్రామవాసుల్ని కూడా ఆహ్వానిస్తుంది. అలరిస్తుందికూడా. శైవ, వైష్ణవాలయాలలో రథోత్సవానికి ప్రాధాన్యముంది. అరుదుగా దక్షిణభారతదేశంలో 'శక్తి' ఆలయాలలోను రథోత్సవం లేకపోలేదు. ఈ ఉత్సవానికి సంబంధించిన పౌరాణిక సాక్ష్యాలు, శాసనాలు మాత్రమే గాక కవుల రచనలలోని వర్ణనలు కూడ అనేకాంశాలను తెలియజేస్తాయి.

తిరుమల శ్రీవారి గరుడోత్సవం, రథోత్సవం వైభవోపేతం. ఈ ఉత్సవానికి సంబంధించి అనేకానేక సాక్ష్యాలున్నాయి. వాటిలో 'సంకీర్తనల' రాశి ఒకటి. తాళ్లపాక పదకవులు తిరుమల ఉత్సవాలను, ప్రత్యేకించి రథోత్సవాలను రమ్యంగా వర్ణించినారు. అంతేకాదు. కన్నడ హరిదాసులయిన జగన్నాథదాసులు, విజయ విఠలదాసు, భీమేశదాసులు, గోపాల విఠల దాసులు తమ 'దేవరనామగళు'లో శ్రీవారి రథోత్సవాలను తన్మయత్వంతో కీర్తించినవారే. ఈ నేపథ్యంలో 'తాళ్లపాకపదకవుల రథోత్సవ సంకీర్తనలు' అనే చిన్న పుస్తకం సంతరించడం జరిగింది. ఇటీవల నేను ప్రకటించిన రెండు పుస్తకాలలాగే ఈ పుస్తకం కూడా 'అమూల్యం'.

ఈ రచన చేయడంలో అవసరమయిన పుస్తకాలు, సమాచారం సమకూర్చడంలో సహకరించిన వారు డా॥ ఆకెళ్ళ విభీషణశర్మ, శ్రీ ఎం. అణ్ణాజిగారు, తి.తి.దే. అధికారులకు నా కృతజ్ఞతలు. అలాగే ఈ పుస్తకాన్ని డి.టి.పి. చేసి ఇచ్చినవారు శ్రీ చంద్ర, తిరుపతి. నా మూడవ పుస్తకాన్ని కూడా అందంగా ముద్రించి ఇచ్చినవారు సి.యన్.ప్రింటర్స్, తిరుపతి. నాకు సాయపడిన వారికందరికి వినయాంజలి.

– కె. సర్వోత్తమరావు

తిరుపతి
17-5-2011 (అన్నమాచార్య జయంతి)

విషయసూచిక

1. రథం - పర్యాయపదాలు 5
2. వైదిక వాఙ్మయంలో రథాంశాలు 5
3. శాస్త్రాదులలో రథాంశాలు 6
4. భారతదేశంలో ప్రసిద్ధ రథాలయాలు 8
5. రథసంబంధి మరికొన్ని అంశాలు 9
6. తిరుమలలో రథోత్సవాలు 11
7. తాళ్లపాక పదకవుల రథసంకీర్తనలలో వైవిధ్యం 16
8. తాళ్లపాక పదకవుల రథసంకీర్తనలలో సాహిత్యాంశాలు 35
9. తాళ్లపాక పదకవుల రథోత్సవ సంకీర్తనలలో సంగీతాంశాలు 41

అనుబంధం

1. రథోత్సవ సంకీర్తనలు 45
2. తి.తి.దే. శాసనాలలో రథోత్సవాలు 84
3. తిరుమల రథోత్సవం - తరిగొండ వెంగమాంబ 86
4. రథోత్సవ సంకీర్తనలలో రథాలు - తేరులు 87
5. రథసంబంధి పదజాలం 89
6. కతిపయ శబ్దాలకు అర్థవిశేషాలు 94
7. ఉపకరించిన రచనలు 96

రథం - పర్యాయపదాలు

సంస్కృత వ్యాకరణ గ్రంథాలలో పాణిని అష్టాధ్యాయి పరమప్రామాణిక గ్రంథం. ఈ వ్యాకరణం వల్ల రమ్‌ధాతు జన్యం రథమని స్పష్టమవుతుంది. ఇంతేగాక దివాదుల్లో రథాదిభ్యశ్చ అనే సూత్రం కూడా ఉంది. వ్యుత్పత్తిని బట్టి 'రమన్తే అనేనేన ఇతి రథః' అని చెప్పడం సంప్రదాయం. పిల్లలు ఆడుకొనే బండి విశేషం రథమని శబ్దార్థం. పాణిని అష్టాధ్యాయిలో అనేక రథాలను కూడా చెప్పాడు.

'రథ'శబ్దానికి పర్యాయంగా తెలుగు పర్యాయ పదనిఘంటువులో అరదము, కంచరము, కూబరము, కూబరి, గాడీ, చంకురము, చక్రపాదము, తార్క్ష్యము, తేరు, ద్వివేశర, ధ్వజి, నిషంగధి, శతాంగము, స్యందనము లాంటివి చెప్పబడ్డాయి. వీటిలో 'తేరు' అన్న శబ్దానికి తమిళంలో వ్యాప్తి ఎక్కువ. తేరడి (తేరు నిలిపినచోటు) తేరోట్టం (తేరు సంచారం) తేర్‌వీధి (తేరు తిరిగే వీధి) శబ్దాలిందుకు సాక్ష్యాలు. తమిళుల వ్యవహారంలో ఆలయ సంబంధి పదజాలంలో 'రథ' శబ్దంకూడా వాడబడుతుంది. ఆలాగే తెలుగులో రథము, అరదములకు వ్యాప్తి ఎక్కువ. అయినా తెలుగు పదవాఙ్మయంలో 'తేరు' శబ్దం దేవాలయ సంబంధిగానే నేడు వాడబడుతూవుంది. కన్నడంలో 'రథ' శబ్దానికే ప్రాచుర్యముంది. సాహిత్య గ్రంథాలలో మాత్రం కన్నడాంధ్రభాషలలో స్యందనం, శతాంగం లాంటివి కూడా కవిప్రయోగాలలో కనిపిస్తాయి.

వైదిక వాఙ్మయంలో రథాంశాలు

భారతీయులకు వేదములు పరమప్రామాణికములు. ఆ వేదాలలో కూడా 'ఋగ్వేదం' మొదటిది. ఋక్కు లంటే ప్రార్థనలు. వివిధ దేవతల ప్రార్థనలు కలది ఋగ్వేదం. ఈ వేదం 10.37 సూర్యసూక్తంలో 'రథర్యసి' అనే ప్రయోగ ముంది.

'సూర్య దేవా! శరవేగంతో పయనించే గుఱ్ఱాలను నువ్వు రథానికి పూన్చితే ప్రాచీన అసురులు సైతం నీ దరి దాపులలో ఉండరు. ఒక ప్రకాశంతో నువ్వు పయనించేవేళ మరొకటియైన అంధకారం పటాపంచలవుతుందని ఆ సూక్తార్థం.

ఈ వేదంలోనే సూర్యుని రథానికే ఒకే చక్రమని, ఆ రథం శిథిలం కాదని, వీగిపోదని, దీని యందే సమస్త భువనాలు ఆధారపడివున్నాయని 'సప్త యుంజన్తి రథమేక చక్రం (1.164.2) మంత్రం' వివరిస్తుంది. అలాగే 5.90.3 మంత్రం చక్రమే లేని రథం గురించి వర్ణిస్తే (5.90.3) మరోచోట త్రిచక్ర రథ ప్రస్తావన కనిపిస్తుంది.

ఋగ్వేదంలో రథాలతోపాటు రథాలకు కట్టే గుఱ్ఱాలను గురించిన వివరణ కూడా ఉంది. కొన్న రథాలకు ఎఱ్రని ఎద్దులు, అరుణ వర్ణ గోవులు కట్టేవారట. ఇంద్ర రథానికి 10,000 గుఱ్ఱాలు కట్టేవారని 6.47.18 మంత్రం సాక్ష్యమిస్తున్నది. ఋగ్వేదంలో మాత్రంగాక ఇతర వేదాలలోను రథప్రస్తుతి లేకపోలేదు. కొన్ని యజ్ఞాలతో ఋత్విక్కులకు రథాలిమ్మనే ఆదేశం ఉంది.

యాగాదుల సందర్భంలోనే గాక వివాహ సమయంలో రథారోహణం చేసేపట్టున చెప్పబడే 10-85.26వ మంత్రం ఆశంసా పూర్వక మంత్రం.

'పూష చేయి పట్టుకొని పితృ గృహం నుండి భర్తృగృహమును పొందించు గాక! అశ్వాలు నిన్ను రథంచేత వెడలించునుగాక' అనడంలో పెళ్ళి అయ్యాక కింశుక శాల్మలీ దారువులతో కూడిన రథంపై వధువును కూర్చో బెట్టుకొని రథానికి చక్కని గుఱ్ఱాలను కట్టి భర్త గృహానికి నవవధువును తీసుకు వెళ్ళేవారని భావించవలసి వస్తుంది.

శాస్త్రాదులలో రథాంశాలు

వేదధర్మాన్ని అనుసరిస్తూ పరమాత్మను అర్చావతారరూపంలో సేవిస్తూ మోక్షమార్గంవైపు మళ్ళించేవి ఆగమాలు. ఈ ఆగమాలకు పట్టుగొమ్మలు

ఆలయాలు. ఈ ఆగయాలలో శైవం, శాక్తేయం, వైఖానసం. పాంచరాత్రం ప్రధానమయినవి. ఇవి అర్చనకు సంబంధించిన శాస్త్రాలు.

వైఖానస ఆగమంలో రథసంబంధి ఉత్సవాలు చెప్పబడ్డాయి. సంకీర్ణ ప్రకరణంలో ఏకవింశతి దినోత్సవాల చివరి రోజున ఉదయం రథయాత్ర చేయాలని నిర్దేశింపబడింది. ఈ ప్రకరణంలో ఏయేమంత్రాలతో స్వామిని రథంలో అధిష్ఠింప చేయాలో వివరణవుంది. వాద్యబృందంతో గ్రామ మంతటా ప్రదక్షిణం చేయాలని, రథోత్సవ సమయంలో ప్రమాద వశాత్తు మనుష్యులు ఎవరైనా పడి మరణిస్తే ప్రాయశ్చిత్తవిధులు నిర్వహించాలని, రథ చక్రం విరిగిపోతే అక్కడే స్వామిని ఉంచి పూజలు జరపాలని ఆపై బాగుచేయాలని సూచన లివ్వబడ్డాయి.

శ్రీకారణాగమంలో ఒక విశిష్టప్రకరణం 'రథ సంగ్రహణనిధి పటలం'. ఈ పటలంలో రథాంగాలకు సంబంధించి తీసుకోవలసిన జాగ్రత్తలు, రథ భాగ అధిష్ఠిత దేవతల పూజలు, రథంపయనించే మార్గంలో తీసుకోవలసిన జాగ్రత్తలు, ఆచార్య సత్కారం, రథముఖ్యస్థానం లాంటివి చర్చించబడ్డాయి. సర్వపాపహరం పుణ్యం సర్వదుఃఖ నివారణం గ్రామాదిషు విశేషణ రథయాత్రాం శివస్యతు ఇహభోగానవాప్నోతి తత్ప్రసాదాచ్ఛివస్యతు లాంటి ఫలితాలు చెప్పబడ్డాయి.

స్మృతివాఙ్మయంలో రథం

వేదాల తరువాత స్మృతులు ధర్మసూత్రాలు పరమ ప్రమాణాలు. వివాహ విధులలో రథారోహణ గురించి అన్ని స్మృతులలో నిర్దేశ విధులు చెప్పబడ్డాయి. లౌగా, వారాహీ, గోభిల మొదలయిన గృహ్యాసూత్రాలలో అత్తవారింటికి వెళ్ళేముందు రథాన్ని ముందుగా తూర్పుగా పోనిచ్చి తర్వాత వారు గమ్య దిక్కులవైపు సాగించాలని, నూతనంగా రథారోహణ చేసేవేళ 'వనస్పతే వీడ్వంగ' మంత్రం పఠించాలని, హోమంచేసి ఆ తరువాత

అధిరోహించాలని వివరణ ఇవ్వబడింది. పెళ్ళయ్యాక భర్త ఇంటికి వెళ్ళేటప్పుడు రథచక్రాలు విరిగితే గృహాగ్నిని ప్రజ్వలింపజేసి, వామదేవ్య గానం చేసి, రథాదికం అధివసించి వెళ్ళాలి అని విధి. గౌతమ ధర్మ సూత్రంలో రాజు పట్టణంలోగాని, వెలుపలి రాష్ట్రంలోగాని సంచరించే వేళ రథంలోనే పయనించాలని, చేత ధనుస్సు ధరించాలని నిర్దేశింపబడింది.

ఉపనిషద్వాఙ్మయంలో రథం

వేదాల తరువాత ఉపనిషత్తులకే ప్రమాణ్యం, అయితే రథ సంబంధి అంశాలు కొన్ని ఉపనిషత్తులలోనే ఉన్నాయి. 'రైక్వుడు' ముని. అతని దగ్గరికి జ్ఞానశ్రుతి అనే రాజు బ్రహ్మ విద్యా గ్రహణార్థం వచ్చాడు. రైక్వుడు గృహస్థాశ్రమ స్వీకారానికి సిద్ధంగా ఉన్నాడని తెలిసి అతనికి వేయిగోవుల్ని, కంఠాభరణాలను ఇచ్చాడు. అంతేకాదు తన కుమార్తెతో బాటు ఎక్కువభారాన్ని మోసేదీ, ద్వరేతస్కంగా ప్రసిద్ధి పొందిన రథాన్ని కూడా ఇచ్చాడు. 'తస్మాదర్ధభో ద్విరేతాః.

'అశ్వతరీ రథః' అనే ఉల్లేఖం ఉత్తమ గార్ధబాలతో కూడిన రథాన్ని తెలియజేస్తుంది.

భారతదేశంలో ప్రసిద్ధ రథాలయాలు

లలిత కళలలో శిల్పం ఒకటి. శిలలపై చెక్కబడడం శిల్పమయినా తరువాతి కాలంలో దారువులు, లోహాలు ఇతర వస్తువులపై చెక్కడం కూడా శిల్పంగా పరిగణింపబడుతూవుంది. భారతీయశిల్పం మహోన్నతం. ప్రత్యేకించి దాక్షిణాత్యశిల్పం. 'శిలలపై శిల్పాలు చెక్కినారు మనవాళ్ళు, సృష్టికే అందాన్ని తెచ్చినారు' అని సినిమాపాట. 'రాజుల సొమ్ము రాళ్లపాలు' అని కూడా సామెత. 'కల్లిలే కలై వణ్ణం కండేన్' – రాతిలో శిల్ప నైపుణ్యం దర్శించానని ఒక తమిళసినిమా కవి అందమైన పాట వ్రాశాడు. ఒక వస్తు

సౌందర్యానికి, ఆరాధనకు చేసే అనేక ప్రక్రియాలలో శిల్పమొకటి. ఈ శిల్పశాస్త్రంలో రథశిల్పనిర్మాణం కూడా ఒక భాగమే.

అసలు 'రథం'. ఆలాయకారం. రథచలనం సంచారదేవాలయం. ఆలయకైంకర్యాదులన్నీ రథస్వామికి చేయడం సంప్రదాయం. అంతేకాదు. రథాకృతిలో ఆలయనిర్మాణం చేయడం భారతీయతకు గుర్తు. ఒరిస్సాలోని కోణార్కలోని సూర్యాలయం, తమిళనాడులో మహాబలిపురం సముద్రతీరం లోని పాండవులరథాలు, కర్ణాటకలో హంపిలోని విఠలాలయం, ఆంధ్ర ప్రదేశ్‌లోని అనంతపురంజిల్లా తాడిపత్రి వెంకటరమణస్వామి రథం, గుంటూరుజిల్లా మంగళగిరిలోని గరుడాళ్వారు ఉపాలయం, సింహాచలంలో ఈశాన్యదిశలో రథాకృతిలోని చిన్నమండపం లాంటివి ప్రసిద్ధాలు. అన్నిటికన్న కుంభకోణం లోని 'శార్‌ఙ్గపాణి ఆలయం' రథాకృతి కలిగివుండడం విశేషాంశం. అలాగే చిదంబరంలోని 'నాట్యసభ' కళాకృతిలో శోభించే కమనీయ రమణీయసభ. ఈ రంగంలో ఎంతో కృషి చేసి అత్యద్భుతమయిన అంశాలను వెలికి తీసి భారతి పత్రికలో మంచి వ్యాసాన్ని ప్రకటించినవారు డా॥ వేదాంతం రాజగోపాలచక్రవర్తిగారు.

రథ సంబంధి మరికొన్ని అంశాలు

సంస్కృతంలో 'రథద్రు' అనే శబ్దం వుంది. రథానికి వాడబడే ద్రుమం. అది నిమ్మ, ప్రబ్బలి, తినాస కావచ్చు. రథం మొత్తం 100 చెక్కలకూర్పు. రథానికి అనేక అంగాలున్నాయి. ధూర్యానం, అవస్కరం, రథాంగం, నేమి, ప్రధి, పిండికా, నాభి, అక్షం, అణి మొదలయినవి.

భూమి మొదలు శిఖరం దాకా ఉన్న ఎత్తును 7 భాగాలు చేయగా ఒకదానికి చతురం సరి చేసి శేషాన్ని చక్రం మొదలయిన వాటికి వాడాలి. చాణక్యుడు అర్థశాస్త్రంలో 10 పురుషముల ఎత్తు 12 పురుషముల వెడల్పు గల ఒక రథం నుండి దాని వెడల్పులో ఒక్కొక్క పురుషం చొప్పున 6

పురుషముల వరకి తగ్గిస్తే 7 రకాల రథములు ఏర్పడతాయి. సూర్యలగ్న యుక్త నక్షత్రాలు కలిగిన రోజులలో రథాన్ని నిర్మించడానికి పూనుకోవాలని నిర్దేశం.

మరీచి విమానార్చనకల్పంలో రథపరిణామం గురించి సూచన లిచ్చాడు. రథం 5 లేదా 7 లేదా 9 లేదా 11 తాళప్రమాణాలతో కూడినదిగా ఉండాలని నిర్దేశం. రథం మూడంచలు కలదిగా ఉండాలి. రథం నలుమూలల్లో సింహాలు, వ్యాళాలు, గజరూపాలు నిలపాలని అదే ఉత్తమ రథమని విశదం చేసింది.

రథోత్సవాలు

ఆలయాలలో జరిగే ఉత్సవాలలో 'రథోత్సవాలు' ఒకటి. కొన్ని ఆలయాలలో గర్భగుడి చుట్టూ చిన్న రథం త్రిప్పడం లాంటి సంప్రదాయా లున్నాయి. కొన్ని ఆలయాలలో రథగమనం, రథచలనం ఆలయం మాడవీధులవరకే పరిమితం. కొన్నిట సుదూర గమనం ఉంది. ఆలాగే ఆలయం పక్కనే రథం నిలపడం కొన్నిచోట్ల కనిపిస్తే సుదూరంలో 'తేరడి' ఉండడం కంచిలో చూడవచ్చు. ఆలాగే ప్రతిసంవత్సరం కొత్త రథాలను తయారుచేసుకోవడం కొన్ని ప్రాంతాలలో ఉంది. ఏది ఏమయినా రథమంటే మొదట శిలారథం. రెండవది దారురథం. ఆపై లోహరథం.

మరీచి రథోత్సవ ప్రారంభం గురించి కూడా కొన్ని విశేషాలు చర్చించాడు. శుభలగ్న చర్చచేశాడు.

మొదట వారగణన (ఆదివారం, సోమవారం 2 అని), రెండవది తిథిగణన (పాడ్యమి 1 విదియ 2), మూడవది నక్షత్రం (అశ్విని 1, భరణి 2), నాల్గవది లగ్నం (మేషం, వృషభం 2) తదనంతరం అన్నిటిని కూడాలి. 9తో భాగించాలి. శేషం 1, 2, 4, 6, 8 అయితే ప్రశస్తం కావు. 3, 5, 7, 9 అయితే ప్రశస్తం. ఈ అంశాలను డా॥ రమేశ్ గారు "The Festivals and Rituvals at Tirumala Temple" అనేగ్రంథంలో విశదం చేశారు.

బ్రహ్మోత్సవ వాహనసేవలో అందరికి ప్రాధాన్యం కుదరదు. అందుకే బ్రహ్మోత్సవం చివర 'రథోత్సవం' ఏర్పడింది. రథాలంకరణ విశిష్టకళ. జాతి సంస్కృతిని ప్రతిబింబించే కళ. రథాలంకరణలో రెండు మూడుదశలున్నాయి. మొదటిది పటిష్ఠమా కాదా అని పరిశీలించే దశ. రెండవది పండగలకు మల్లే స్వచ్ఛమైన జలశుద్ధి, అరటి స్తంభాలు నాటడం, మామిడి తోరణాలు కట్టడం, కొబ్బరి మట్టలు తీర్చడం, పుష్పాలంకరణ లాంటివి. మూడవదశ మతప్రధానమయింది. ఆయా ఆలయాలకు సంబంధించిన పతాకాన్ని శిఖరంపై పెట్టడం. నాల్గవది ఉత్సవ విగ్రహం వేంచేపు, పూజలు వగైరాదులు. ఈ సందర్భంలో మరొక్క ముఖ్యవిషయం గుర్తుంచుకోదగ్గది.

అన్ని ఆలయాలకు రథాలుండవు. ఒకవేళ పూర్ణరథం లేకున్నా ఉత్సవ విగ్రహాలు మాత్రం ఉంచిన వేదికలు గల రథాలుంటాయి. ఉత్సవ సమయంలో అప్పటికప్పుడు పైకప్పు ఏర్పాటు చేసి అలంకరించమూ కద్దు. కొన్ని ఆలయాలలో రెండు మూడు రథాలు కూడా ఉండవచ్చు.

ప్రాచీన సంప్రదాయాలలో రథాలంకరణ అనేక రకాలుగా ఉండేవని డా॥ చక్రవర్తిగారు 'భారతదేశచరిత్ర రథముల వైశిష్ట్యం' అనే వ్యాసంలో తెలియజేశారు. పులితోలు కప్పిన రథం ద్వైపం, వైయాఘ్రం, తెల్ల కంబళిపై కప్పబడిన రథం పాండుకంబళి' వస్త్రాలతో కప్పబడేది వాస్త్రం.

తిరుమలలో రథోత్సవాలు

తిరుమలలో నెలకొన్న స్వామి వేంకటేశ్వరుడు. శ్రీనివాసుడు, వైకుంఠ విరక్తుడయిన స్వామి ఏడుకొండలపైన అధివసించగా బ్రహ్మదేవుడు

"దేవ! మీరును రమాదేవి నా విన్నప
మాలింపవలె నదెట్లన్న వినుఁడు
వేంకట గిరిమీద విఖ్యాతి నుండు మీ
కున్నతమైన రథోత్సవంబు
జేయింపవలె 2-117 అని విన్నవించాడు

అపుడు విశ్వకర్మ

'విపులాద్భుత చిత్ర విచిత్ర రీతులన్
బెనుపగ ౘదప్త హేమపుట భేదనముల్ రచియించి, పిమ్మటన్
ఘనతర మేరుతుల్యముగ ౘగాంచనరత్నరథంబు దీర్చి యి
చ్చినాడట 2-118

విఖనసుడు బ్రహ్మోత్సవక్రమం తెలియజేశాడు. ఉత్తరాషాఢలో రథోత్సవమని నిర్దేశించాడు. ఎనిమిదదినం షోడశమహాదానాది విహిత కృత్యములు నడిపించినాడు. ఈ రథోత్సవాన్ని తరిగొండ వెంగమాంబ

'ఘనతరోన్నతముగా ౘగనకాద్రితుల్యమై
రంగునిగ్గుల నొప్పు రథమునందు
నెలవుగా శ్రీభూమి నీళలతో ౘగూడ
హరినుంచి బ్రహ్మాదు లలఘురథము
సాగించుచుండౘగా సకలదిక్పాలకుల్
గరుడ గంధర్వ కిన్నర గణములు
సిద్ధ విద్యాధరుల్ సేవింప, దేవదుం
దుభులు మ్రోయగ మహాద్భుతముగాను
బారిజాత సుమంబు లా బ్రహ్మరథము
పైన రంభాదు లట ౘజల్లి పాడియాడి
కనుల పండువుగా జూడగా, ధరిత్రి
యందుగల మానవులు వేంకటాద్రి మీౘద 2-129

అని వర్ణించింది.

తరిగొండ వేంగమాంబ శ్రీవేంకటాచల మాహాత్మ్యంలోనే స్వామి తనకు రథోత్సవమను వందౘగౘ జేయు (5-295) మని ఆదేశించినట్లుగా వర్ణించింది. ఈ కవయిత్రి రచనకు భవిష్యోత్తరపురాణం, వరాహపురాణం, పద్మపురాణాలు ఆధారాలు.

తిరుమలలో బ్రహ్మోత్సవాన్ని బ్రహ్మ ప్రారంభించినా ఆ తరువాత రథోత్సవాదులెవరెవరు నిర్వహించినారనడానికి తి.తి.దే. శాసనాలే ప్రమాణాలు. శాసనాల బట్టి క్రీ.శ. 1476 లో శ్రీశఠగోప దాసర్ నరసింహ ముదలియార్ రథోత్సవకైంకర్యం చేసినట్లు స్పష్టమవుతున్నది. క్రీ.శ. 1476 నుండి క్రీ.శ. 1583 దాక 27 రథోత్సవాల ప్రసక్తి శాసనాలలో కనిపిస్తున్నది.

గ్రంథాల ఆధారంగా పరిశీలిస్తే ప్రాచీనాంధ్ర సాహిత్యంలో ఈ విశేషాలేవీ కనిపించవు. పదసాహిత్యంలో మాత్రం ప్రత్యేకించి తాళ్లపాక పద సాహిత్యంలో అనేక ఉత్సవాదుల వర్ణనలతో బాటు రథోత్సవ వర్ణనలు కనిపిస్తున్నాయి. తాళ్లపాక పదకవులు అన్నమాచార్య, పెదతిరుమలాచార్య, చిన తిరుమలాచార్యులే. వీరి కాలం క్రీ.శ.1408 నుండి క్రీ.శ 1562 దాక. వీరి రచనలలో రథోత్సవ సంకీర్తనలను అనేకరకాలుగా వర్గీకరించి పరిశీలించడానికి వీలుంది. మొదటిది క్షేత్రప్రాధాన్యవర్గీకరణ. అంటే జరిగే ప్రదేశాబట్టి తిరుమల రథోత్సవాలు, కడప రాయని రథోత్సవా లని అభిప్రాయం.

తాళ్లపాక అన్నమయ్య కడప మండలం వాడు కావడం, రాజంపేటకు కడపకు పెద్దగా దూరం లేకపోవడం, కడపను దేవుని కడపగా భావించడం, అది తిరుమల శ్రీవారికి గడపగా భావింపబడడం వల్ల కడపరాయుని విశేషించి కీర్తన చేసినవాడు కావచ్చు.

కన్నుల పండుగలాయ కడపరాయని తేరు 3.53

తిరుపతిలోని శ్రీరామ, గోవిందరాజస్వామి, హనుమత్ స్తుతి చేసినవేళ తాళ్లపాక పదకవులు తిరుపతి దిగువ తిరుపతి అవి తప్పక ఉటంకించి చెబుతారు కాని అట్టి నిర్దేశం నిర్దిష్ట రథోత్సవములో లేకపోవడం గుర్తించదగ్గ అంశం. అందువల్ల కడపరాయని తేరు తప్పించి మిగిలినవన్నీ తిరుమల రథోత్సవకీర్తనలని నిర్ధారించడానికి వీలున్నది.

తాళ్లపాక వారు తిరుమలలోను, తిరుపతిలోను చేసిన కైంకర్యాలు అనేకం. వీటిలో 1554లో రథోత్సవ సందర్భంలో సంకీర్తన గానం చేసేవారికి చందన తాంబూలములు సమర్పించడం కూడా ఒకటి (V. 153 టి.టి.డి.)

ప్రస్తుతం తిరుమలలో నిర్వహింపబడే రథోత్సవాలు.

తిరుమలలో ప్రతి సంవత్సరం బ్రహ్మోత్సవాలు జరుగుతాయి. మూడేళ్ళకొకసారి అధికమాసం రావడంతో అదనంగా మరొక బ్రహ్మోత్సవం జరుగుతుంది. రెండు బ్రహ్మోత్సవాలలోను మూడు రకాలయిన రథాలు కనబడతాయి.

మొదటిది బ్రహ్మరథం. ఇది శూన్యరథం. ప్రతి వాహనం రోజు సుదూరాన సాగే రథం. బ్రహ్మదేవుడే ముందుండి ఉత్సవాలు జరుపుతున్నాడని భాసింపజేసే రథం. బ్రహ్మం అంతట నిండింది. ఇది నిర్గుణం నుండి సగుణం చూడడమనే అర్థంలా గ్రహించాలి. ఇక రెండవది బ్రహ్మోత్సవాలలో సువర్ణ రథం - ఇక మూడవది ఎనిమిదవ రోజు జరిగే దారు రథోత్సవం. ఈ రథాన్ని ఆబాల గోపాలం లాగుతారు. తిరుమల మాడ వీధులలో ఈ మూడింటికి ఊరేగే అవకాశం అనాది నుండి వుంది.

చెన్నై తిరువళ్ళికేణి దివ్యదేశంలోని పార్థసారథికి 7వ రోజు, కంచి వరదరాజస్వామికి 7వ రోజు, శ్రీరంగనికి 9వ రోజు రథోత్సవాలు జరుగుతాయి.

తిరుమలలో జరిగే బ్రహ్మోత్సవ రథోత్సవ విధానం గురించి డా॥ రమేశ్ గారు

'After cerefully selecting a good day and the lagna, the utsava rigraha will be brought to the mantapa outside even before sunrise. Then the acarya will get into the ratha which would have been kept realy prepared in that spot for starting its

journey round the four steets of the temple. He will tie punyaha for the sake of suddhi of the ratha. He will tie mango leaves to the pita kept inside the ratha and tie the kurea ie handful darbha grass to the wooden kurca ie handful darbha grass to the wooden pillar in the ratha on the isanya corner i.e. north east corner. He then will recite the following four murti mentras beginning with VIMANAM, VISHNUMAYAM, DEVAVASAM and VAIKUNTODHBHAVAM inviting those four devatas. Then he does 'avahana' first to the rathanga vimana devatha. Here the point to be noted is that the ratha is to be regarded as the miniature replica of the temple itself. As such first the vimanadevatha is invoked and next the eight dwarapalikas at the rate of two each on the four sides. Thus four devatas and eight dwarapalakas are invited first. Then the eight dvara-devatas we invoked. These devatas are

East	--	Shesha, Vakrathunda
West	--	Panktisa, Bhutesa
South	--	Garuda, Sudarsana
North	--	Sankha, Viswaksena

Then the Indradi ashta dikpalakas are invoked. The next step in invocation of the following sixteen more devatas viz

Nyaksa, Indra - Devatas in the East

Agni, Haviraksaka - South East.

Vivasvat - Vairasvate - South

Nirrti - Bali - raksaka - South West

Varuna - Mitra - West

Marut - Puspas - North West

Ksatte - Kubera - North

Isana - Bhaskara - North east

Thus all told, 44 devatas are invoked in the ratha by the acharya. Then dhupa and dipa are offered to the utsavavigraha and the acharya is the seek the asirvada of the Gosti which will be standing in front of the ratha. Then utsavavigrah and the images of the consorts then will taken into the ratha by the acharya physically carrying them in his sends. It is fine for the ratha to start on its holy procession round the four streets around the temple (p.117 - 119) అని వ్రాశారు.

తాళ్లపాక పదకవుల రథ సంకీర్తనలలో వైవిధ్యం

రథ నిర్మాణం గురించి ఆలోచిస్తే తాళ్లపాక పదకవుల రచనలలో దారురథమని ఎక్కడా ప్రస్తావింపబడలేదు. కనకమయపు తేరు (4.31) కనకపు రథముపై (4.26) కనకపు ఁగొండవంటి ఘనరథముపై (3.122), వంటి ప్రయోగాలతో దారు రథములతో బాటు బంగారు రథము లుండేవేమో అనిపిస్తుంది. ప్రస్తుతం తిరుమలలో స్వర్ణ రథముంది. ఇది 1994లో ప్రవేశపెట్టిన ప్రత్యేక వాహనం. కొయ్య తేరుకు బంగారు కవచం తాపడం ఈ రథనిర్మాణ విశేషం. 780 కిలోగ్రాముల తామ్ర పత్రాలపై 28 కిలో గ్రాముల బంగారపు రేకులను రసాయనిక క్రియతో తాపడం జరిగింది. రామ, కృష్ణ, ఆంజనేయ, గరుడ, వరాహం... మొదలయిన ఉబ్బు చిత్రాలు ఈ రథంలో కనిపిస్తాయి. బ్రహ్మోత్సవకాలంలో హనుమద్వాహనం తరువాత ఈ రథరంగ డోలోత్సవం జరిగేవేళ ఈ వాహనంలో స్వామి ఊరేగుతారు. మూడేళ్లకొకమారు అధికమాసం కల సంవత్సరంలో రెండవ బ్రహ్మోత్సవంలో కూడా బంగారు రథం స్వామికి వాహనం కావడం మరి మహిళలే ఈ రథాన్ని లాగడం విశేషం.

తాళ్లపాక పదకవుల రథోత్సవ సంకీర్తనలను వాటిలోని అంశాలకు అనుగుణంగా ఉత్సవవైభవప్రదీపకాలు, సన్నివేశ కథనాత్మకాలు, ఆధ్యాత్మిక అంతరార్థ ద్యోతకాలు అని వర్గీకరించవచ్చు.

ఉత్సవ వైభవ ప్రదీపకాలు

రథం ఎప్పుడంటే అప్పుడే వాడబడేది కాదు. చాల దేవాలయాలలో సంవత్సరానికి ఒకసారి వాడబడుతుంది. తిరుమలలో బ్రహ్మోత్సవాలు ఒకప్పుడు నెలనెల జరిగేవి కనుక ఆయాసందర్భాలలో చివర రథోత్సవాలు జరుపబడేవేమో! పదకవులు రథంగురించి చెప్పే సందర్భంలో తిరుతేరు, తిరువీధులతేరు అని ఎక్కువగా ప్రయోగించడం గమనించదగ్గది. తిరుమల వైష్ణవక్షేత్రం. రామనుజవైష్ణవానికి తమిళంతో పొత్తు కాస్త ఎక్కువ. పవిత్రము, మంగళప్రదమని చెప్పే సందర్భాలన్నిట 'తిరు' వాడడం వైష్ణవసంప్రదాయం.

అదె యెక్కెఁదిరుతేరు అసురలు బెదరఁగ 4.178

దిక్కులు సాదించ హరి తిరుతే రెక్కఁగాను 15.163

దేవదేవోత్తముని తిరుతేరు 4.320

అదె వాఁడె యిదె వీడె అందునిందు నేఁగీని
వెదకి వెదకి తిరువీధులందు దేవుఁడు 1.424

తిరువీధు లేఁగీని దేవతలు జయవెట్ట
హరి వాఁడె పెండ్లి కొడుకై ప్రతాపమున 3.122

నానా వర్ణముల నడ గొండ వలెను
దాన హరి తేరదె తగ తిరువీధుల 4.55

యెదుట ఁ దిరు వీధుల నేఁగీ సేవించరో 3.501

ఈ రెండు రకాల ప్రయోగాలబట్టి స్వామి రథాలలో తిరు వీధుల రథాలు వేరుగా ఉండేవేమో అనే శంక కలుగుతున్నది. ఇతరత్ర తాళ్లపాక పదకవులు వీధుల, వీధుల వీధుల అని చాలాసార్లు ప్రయోగించవడం వల్ల

మాడ వీధులు పరిధి దాటిన రథవిహారముండేదేమో అనే సందేహం సూక్ష్మంగా పరిశీలించేవారికి గాని తెలియదు.

ఇదివో వీదివీదుల నీతని తేరు	2.110
వింతలుగ వీదివీది వినోదించేరు	18.138
యీ వేళ శ్రీహరితేరు యేcగీ వీధులను	3.510
వీది వీది వాcడే వీcడే వీcడే చెలcగీని	3.274
వీధుల వీధుల విభుcడేcగీనిదె	4.286
వీదుల వీదులనెల్లా విష్ణుcడు సంచరించీని	2.487

ప్రాచీనకాలంలో విగ్రహాలను రథాలలో ఉంచి అనేక తావులకు తిప్పి భక్తుల వలన కానుకలు ఆర్జించే సంప్రదాయం ఉండేది. రథాకారంలో ఒక యానం సిద్ధంచేసి కొన్ని ఉత్సవాలు జరుపుతూ వుండవచ్చు. వాహకులు లేనప్పుడు ఈ పద్ధతి సులభమయినది. క్షేమకరమయినది కూడా. తాళ్లపాక పదకవుల కాలమునాటికి ప్రజలలో ప్రతిసంవత్సరం రథోత్సవ దర్శన సంప్రదాయముండేదేమో అనడానికి

'యేదేcడు దప్పకుండాను యేcగీ సేవించరో" 3.501, అనే వాక్యం బలమిస్తున్నది. అంతేగాదు ఆనాటి స్థితి గురించి ఒక జెస్యూట్ ఫాదిరి దేవుడు రథాన్ని పదివేలమంది జనం పట్టి లాగేవారని, వారందరికి ముందు రాజు కూడా ఉన్నారని వ్రాసాడు. మనకి రోమ్ ఎల్లాగో .... పేర్‌మల్ (పెరుమాళ్ళు) దేవాలయం అల్లాగ, పెరుమాళ్ల వివాహమహోత్సవానికి వచ్చిన ప్రజలిచ్చిన బహుమతుల విలువ 21 లక్షల డ్యూకట్లు' ఉందన్నాడు.

రథముల సంఖ్య

పూరిలో మూడు రథాలు పక్కన పక్కన ఉంచి లాగుతారు. మొదటిది నందిఘోషమనే కృష్ణరథము. రెండవది అలధ్వజమనే సుభద్రరథము.

మూడవది పద్మధ్వజమనే బలభద్ర రథము. మొదటిది 16 చక్రాలు కలది. రెండవది 14 చక్రాలు కలది. మూడవది 12 చక్రాలు కలది.

తాళ్లపాక పదకవుల రచనలలో ఎదురు తేరులు, జంట తేరులు మూడు తేరులు సంఖ్యాపూర్వకంగా కనిపిస్తాయి. ఇద్దరు దేవుళ్ళు దాము నెదురు తేరుల మీద

'జంట తేరులమీద పతులు నీవును నెక్కి

యింటింట వీది విది నేఁగిరాఁగాను' (18.73) ఈ సంప్రదాయం ఈ విధి విధానం ప్రస్తుతం లేదు.

అలాగే ప్రస్తుతం రథోత్సవంలో శ్రీదేవీ భూదేవీ సహిత శ్రీనివాసుడే మలయప్పగా అధిరోహించి ఊరేగడం ఉంది. కాని తాళ్లపాకపదకవుల ఒక కీర్తనలో భిన్నంగా ఉంది. చెఱకు విల్లు పట్టిన శ్రీకృష్ణుడు తేరున, చక్రంపట్టిన శ్రీవేంకటేశుడు మరియొక తేరున శ్రీభూసతులాక తేరున కదలినారని

కోనేటిదరులఁ గనుఁగొనరో మూఁడు తేరులు

నానాదేవతలార నరులార మీరు 3.517 అనే కీర్తన నేడు కనిపించని రథోత్సవం. అలాగే రథోత్సవం పెండ్లినాటి తిరునాళ్ళుగా తాళ్లపాకపదకవుల కాలంలో సాగేదేమో గాని ప్రస్తుతం లేదు. ఎదురుతేరులు, జంట తేరులు మొదలయినవి పెండిలికి సంబంధించినవి కావచ్చు.

పరగ నీకె ఁబెండ్లాడి పచారించు పంతము 26.30

వొట్టుక వెన్నలనాఁడు వుట్లెక్కి పెద్దవై

యిట్టె రుక్మిణి 'పెండ్లి తేరెక్కితివి'

నిగిడికొని యాడరో నిచ్చకల్యాణములు 15.192

హరి వాఁడె పెండ్లి కొడుకై ప్రతాపమున 3.122

లలి శ్రీ వేంకటేశుఁడలమేలు మంగయు ఁబెండ్లి
నలరగ నమరిరి అమరాదులు 15.163

రథాలంకరణ విశేషాలు

రథనిర్మాణంలో అనేక అంశాలున్నాయి. రథంయొక్క ముందు భాగం దూర్యానం. శత్రువులను హింసించేది అని అర్థం. రథ సంబంధోచిత స్థానంలో పెట్టబడే వస్తువు అవస్కరం. దీనినే బండి కన్నులంటారు. రథగమనం చేయించేది రథాంగం. రథగమనాన్ని మోసేది నేమి. రథం చివరన ఉండేభాగం ప్రధి. రథ సంబంధమైన కొనలన్నీ ఒక భాగాన కూర్చబడినది పిండికా. ఇరుసులచే కూడు కొన్నది నాభి. గమన సమయంలో మోగేది అణి.

తాళ్లపాకపదకవుల రథాంగాలలో బండికండ్లు ఇరుసు, నొగలు, చీలలు, మేకులు, పగ్గాలు మొదలయినవి చెప్పబడ్డాయి. అలాగే అలంకరణకు సంబంధించిన శిఖరం, ప్రతిమలు, కుచ్చు, మేలుకట్లు, గొడుగులు, పడగెలు, పైడికుండలు, పూలహారాలు గంటలు, పగ్గములు చెప్పబడ్డాయి. ఇదేగాక రథంలో ఉంచే ఆయుధాలు, పీటలు, దర్పణాలు, బాణాలు లాంటివి కూడా సందర్భోచితంగా సూచింపబడ్డాయి.

రథగమనంలో విశేషాలు

తాళ్లపాక పదకవులు రథం కదలుతుంటే ముందు భాగాన సాగే అంశాలను కూడా వర్ణించారు.

మోకులు - సురలును మునులును సొంపుగ మోకులు
తెరలిచి తెరలిచి తీసేరు 4.26

వేదపఠనం - పేరుకొన్న వేదముల బిరుదుపద్యములలె
ద్రావిడవేదపఠనం - పన్నిద్దరు సూరిమల బండి కండ్లతేరు 2-239

ప్రస్తుతి -	నలుగడ ముక్తులు నారదాదులును	
	సొలుపు మిగుల c గడుcబొగడేరు	4.26
	గోవిందనామపు ఘోషణ లిడుచును	4.286
సేవ. -	బలుశేషాదులు బ్రహ్మశివాదులు	
	చెలగి సేవలటు సేసేరు	4.26
నృత్యం -	అమరాంగనలదె యాడేరు	
	ప్రమదంబున నదె పాడేరు	4.26
	నడుమను రంభాదులు నాట్యము లాడcగాను	13.385
వాద్యాలు -	పెనగొనగcగదలె భేరులు మ్రోయcగను	3.122
	దేవదుందుభులు మ్రోయ	2.239
	ఘంటారవములవే	3.164
	మోcరసీ భేరువులవే	3.164
ఆరగింపులు -	సారె నింటింటి విందులు చవులు	13.385

తాళ్లపాకపదకవుల రథోత్సవాలలో సన్నివేశకథనాలు

మహావిష్ణువు ధర్మసంస్థాపనార్థం అనేక అవతారాలెత్తి దుష్టశిక్షణ, శిష్టరక్షణ చేసినవాడు. కలియుగంలో అర్చామూర్తిగా పూజలందు కొంటున్నాడు. అందువల్ల కృత, త్రేతా, ద్వాపరయుగాలనాటి అంశాలను శ్రీనివాసునికి సంబంధించినట్లు చెప్పడం తాళ్లపాక పదకవుల సంప్రదాయం. వీటిలో రామాయణ సంబంధి అంశాలు, భారత భాగవత కథా సంబంధి అంశాలు ప్రస్తావించారు.

రామాయణ సంబంధి అంశాలు

రామాయణం మహేతిహాసం, రామాయణంలో దిలీప, రఘు, అజ, దశరథాదుల చరిత్రలలో రథప్రస్తావన ఉంది. పదిదిక్కుల రథముల

తోలగలవాడు దశరథుడు, రాముని పట్టాభిషేకానికి తోడ్కొని రమ్మని దశరథుడు పంపితే సుమంత్రుడు 'వరూథినీ' రథమెక్కి వచ్చాడంట. అది వెండి రథం. దానికి ఏనుగు పిల్లల్లాంటి గుర్రాలు కట్టారు. పులితోలును పరచినారు. రాముడు చాలవరకు పాదచారిగానే రామాయణంలో దర్శన మిస్తాడు. రాముడు విరథుడు కావడంవల్ల రావణునితోడి సమరసమయంలో దేవేంద్రుడు మాతలితోడుగా తన రథాన్ని పంపినట్లు వాల్మీకి రామాయణం చెబుతుంది.

మిగుల గోపగించి మెరయు రావణు మీద
తెగ మెక్కి తోలె నదె దేవేంద్రరథము 1-460

ఆలాగే రావణసంహారానంతరం సీతతో పుష్పకరథంలో అయోధ్యకు పయనమయినట్లు చెప్పబడింది. పుష్పకవిమానమయినా అద్దానిని పుష్పక రథంగా చెప్పడం విశేషం. వాహనాన్ని రథంగా చెప్పడం సంప్రదాయం. గరుడుని విష్ణురథంగా చెప్పడం ఇలాంటిదే.

దిక్కులు సాధించి సీతాదేవితో నయోధ్యకు
బక్కన మరలిచె పుష్పకరథము 1-400

భాగవత సంబంధి అంశాలు

భగవంతుని లీలావిభూతులను వర్ణించే గ్రంథం భాగవతం. అవతారా లలో కృష్ణావతారంలోనే 'రథమెక్కడం' 'రథంతోలడం' రథారోహణతో విరోధులనణచడం లాంటివి ఎక్కువ కనిపిస్తాయి. తాళ్లపాకపదకవులు ఈ అంశాలను తమ రథోత్సవ కీర్తనలలో పొందుపరచినారు. మచ్చుకు-

సాందీప పుత్రరక్షణ

బలరామకృష్ణులు సాందీపని కడ విద్యల నేర్చినారు. గురుదక్షిణగా ప్రభాసతీర్థంలో క్రుంకులిడి కానరాకపోయిన కొడుకును తెచ్చి యిండని

గురువు కోరాడు. బలరామకృష్ణులు సరేనన్నారు. రథంపై కదిలారు. సముద్రప్రాంతంలో నిల్చి శంఖారావం చేశారు. లాభం లేక పోయింది. చివరకు వలాహక సైన్య సుగ్రీవ మేఘపుష్ప సన్నాహముతో బలుదున్ తో నేతేరగ రథియై

దానవ రిపుఁడరిగె దండధరుపురికి నృపా 1.421

ఆపై గురుపుత్రుని వెంటబెట్టుకొనివచ్చి గురుఋణం తీర్చారు. ఈ అంశాన్ని

చట్టువడఁ దోలె నాడు సముద్రాలపై ఁదేరు 2.210
జగతిఁబాలునికై జలధులు వేరేజేసి
సగటున దోలె నదె పైడి రథము

అక్రూరవృత్తాంతం

కంసుడు బలరామకృష్ణులను పిలుచుకొనిరమ్మని అక్రూరుని పంపినాడు. అతడు కృష్ణసందర్శనలాలసుడు. చాలసంతోషంతో బృందా వనానికి విచ్చేసి కంసుని ధనుర్యాగం గురించి చెప్పాడు. అపుడు బలరామ కృష్ణులు 'నగిరి'. ఆ తరువాత అక్రూర చోదితంబైన రథంబెక్కి (10.1220) నారు. ఈ సందర్భంలో వ్రజాంగనలు

'అదె చనుచున్నవాఁడు ప్రియుఁడల్లదె తేరదె వైజయంతి య
ల్లదె రథఘోటకాంఘ్రి రజమా దెస మార్గము చూడుడు (10.122)

అన్నారు. ఆ తరువాత కృష్ణుడు జీవితంలో బృందావనం వైపు రానే లేదు. దారిలో అక్రూరుడు కాళిందిలో స్నానం చేసి వేదమంత్రాలు పఠిస్తుంటే హ్రదంలో బలరామకృష్ణులే కనిపించినారట. అంత అక్రూరుడు

'కంటిన్ మున్ను రథంబుపై జలములో ఁగంటిన్ తుదిన్ గ్రమ్మఱన్
గంటిన్ దొంటి రథంబు మీద (10.1227) అని ఆశ్చర్యపడ్డాడు.

కమ్మి యక్రూరుఁడు దేఁగా కంసుని పై నెక్కెఁదేరు 4.35
కోరి మధురమీఁద నక్రూరుఁగూడి తోలెఁదేరు 2.110

రుక్మిణీ పరిణయం

రుక్మిణి భీష్మకతనయ. శిశుపాలుడు రుక్మిణి సోదరుడు. సోదరుడు తన మిత్రుడయిన శిశుపాలునితో వియ్యమందదలచాడు. కాని రుక్మిణి శ్రీయుతాకారుని వలచింది. అగ్నిద్యోతనునితో కబురంపింది. తన ఆవేదన ప్రకటించుకొంది. లగ్నసమయాన రుక్మిణి పురము వెలుపలనున్న గుడికి వచ్చి సేవించి మరలినపుడు కృష్ణుడు రథారోహణం కోరుతున్న రుక్మిణిని చూచి' తథరంబుమీద నిడుకొని (10-1748) ద్వారకానగరమార్గంబు వట్టి చనినాడు. ఈ అంశాన్ని తాళ్లపాకపదకవులు స్మరించినారు.

'బలిమి రుక్మిణి దెచ్చి పరుల గెలిచి యెక్కె
అలయేగు పెండ్లి కల్యాణ రథము 1.400

హెచ్చుగా ఁదోలె రుక్మిణి పెండ్లితేరు 2.110

ఆలాగే ఈ సందర్భంలోనే శిశుపాలునికి తన ప్రతాపం చూపించిన తీరును "తెచ్చి శిశుపాలాది దైత్యులపైఁ దోలె ఁదేరు' 2.110 అనే పాదంలోను, రుక్మి గర్వభంగం జరిగిన తీరును తిమురుచు రుక్మకుపై ఁదిరుగఁదోలెఁ దేరు 4.35 అనే పాదంలో వివరించారు.

జరాసంధవృత్తాంతం

బృహద్రథుని కుమారుడు జరాసంధుడు. జరా అనే రాక్షసి చేత సంధింపబడిన మగధదేశాధిపతి. ఈతనిపురం గిరివ్రజపురం. కంసుడు అల్లుడు. కృష్ణుడు కంసునిచంపినాడని జరాసంధునికి అలక. అనేకసార్లు కృష్ణునితో పోరాడినవాడు. కృష్ణుడు జరాసంధుని చంపలేకకాదు. భీమార్జునుల కీర్తి కోసం ఆగాడు. ఈ వృత్తాంతాన్ని తాళ్లపాక పదకవులు వర్ణించారు.

భ్రమయ జరాసంధుపై c బరపె cదేరు 4.35

జట్టిగొని తోలె జరాసంధునిపై నదె తేరు 2.110

సమరములో జరాసంధుని c దోలిన తేరు 2.227

సాల్వవృత్తాంతం

సాల్వుడు శిశుపాలుని సోదరుడు. కామగమనం కలిగిన సౌంభకమనే నగరం ఇతనిది. అందువల్ల సౌంభకుడని పేరు, కృష్ణుడు శిశుపాలుని చంపినాడని కృష్ణుడు ద్వారకను చేరడానికి ముందే ద్వారకపై దండెత్తి సాధించలేక వెనుదిరిగాడు. ఆపై కృష్ణుడు ద్వారకకు చేరి సాల్వునిపై దండెత్తి చంపేశాడు. ఈ వృత్తాంతాన్ని కూడా తాళ్లపాకపదకవులు వర్ణించారు.

దుమ్ములుగా సాల్వునిపై దొడ్డగాcదోలిన తేరు 4.35

నరకాసుర వృత్తాంతం

మహావిష్ణువుకు భూదేవి యందు కలిగిన పుత్రుడు నరకాసురుడు. కృష్ణుడు సత్యభామసహితుడై గరుడారూఢుడై నరకుని వధించాడు. తాళ్లపాక పదకవులు

నిక్కి నరకాసురుపై నింగిమోవ నెక్కి తోలె
వెక్కసపు రెక్కలతో విష్ణురథము 1.400

అని నరకాసురసంహారాన్ని స్పష్టము చేసినారు.

సృగాలవృత్తాంతం

సృగాలుడు జరాసంధుని మిత్రుడు. ఇతనికి సృగాలవాసుదేవుడని పేరు. ఇతడు జరాసంధునితో చేరి కృష్ణుని ఎదిరించేవాడు. కరవీర పురాధిపతి. ఇతనిని కృష్ణుడు సంహరించాడు.

ప్రమదాన సృగాలుపై c దోలె cదేరు 4.35

వొట్టి సృగాలవాసుదేవుని భంగించిన తేరు 2-227

హంసడిభకుల వృత్తాంతం

హంసడిభకులు జరాసంధుని మిత్రులు. మధురానగరంపై దండెత్తిన వారు. లవణం కప్పంగా చెల్లించవలసిందిగా హంసుడు కృష్ణుని ఆదేశించాడు. కృష్ణుడు సాత్యకిని పంపగా హంసుడు అవమానించాడు. సోదరప్రేమ గలిగినవారిని ఉపాయంతో చంపాలని కృష్ణుడు హంసుడు వినేలా డిభకుడు మరణించాడని వార్త వ్యాపింపచేశాడు. డిభకుడు తమ్ముడు లేక తానెందుకని ప్రాణాలు విడచాడు. ఈ వార్త తెలిసి హంసుడు మరణించాడు. ఈ వృత్తాంతం కూడా తాళ్లపాక పదసాహిత్యంలో ఉల్లేఖితం.

మీఁటి హంసడిభకుల మీఁదcదోలినట్టి తేరు 4-35

కొట్టి తోలె హంసడిభకులపై తేరు 2-110

పౌండ్రక వాసుదేవుని వృత్తాంతం

ఇతడు కరూశాధిపతి. శ్రీకృష్ణుడు కైలాసానికి వెళ్లినపుడు పౌండ్రకుడు ద్వారకకు వెళ్ళి' లోకంలో ఇద్దరు వాసుదేవులా, నాకు గదాదులున్నాయి. నేనే నిజమయిన వాసుదేవుడను అని కృష్ణుని దూషించేవాడు. కాశీరాజు సహాయంతో వాసుదేవ నామం వదలుకోమని ఆదేశించాడు. కృష్ణుడు యుద్ధానికి రమ్మని చెప్పి తేరలవాటుగ cదేరనెక్కి' అతనిని సంహరించాడు. ఈ వృత్తాంతం తాళ్లపాకపదకవుల రచనల్లో ఉంది.

ఘొట్టుగాc దోలెను పౌండ్రకునిపై c దేరు 2.110

బెట్టు పౌండ్రకునిపై దాడిపెట్టిన తేరు 2.227

భారత సంబంధి సన్నివేశాలు

కౌరవులు పాండవులను వంచించినారు. పాండవులు ప్రతినమేరకు అరణ్య అజ్ఞాతవాసాలు పూర్తిచేశారు. తమకు సగము రాజ్యమిమ్మని దూతలపంపారు. దౌత్యం విఫలమయింది. సంజయరాయబారం సాధించిందేమీ లేదు. చివరకు కృష్ణుడే దూతగా కదిలాడు. ఆ వృత్తాంతాన్ని పదకవులు

తూటి సంధి మాటలకు cదోలిన తేరు 4.35 అని వర్ణించారు.

కృష్ణసారథ్యం

అర్జునుడు కృష్ణుని సారథిగా ప్రార్థించాడు. కృష్ణుడు వల్లె యనినాడు. అతని రథం విజయరథమయింది. విజయు డెక్కిన రథమని ఒక అర్థం. విజయంచేకూర్చే రథమని మరో అర్థం.

ఈ విజయరథమే అర్జునునికి ఎన్నో విజయాలు తెచ్చి పెట్టింది.

గరుడ వేగమున c గదలె విజయరథ మిరవై 4.299

ఇతరములు

శ్రీమద్రామయణ భారతాదులలోని లేని అస్పష్ట సన్నివేశాలు ఈ వర్గంలో చేరతాయి.

పాతాళవాసులైన బలురక్కసుల మీద
యేతులcబరపె cదేరు 4.181

ఆకాశము దూరినట్టి యదటు దైత్యులమీద
డాకలో నడిపించె cబంతాన తేరు 4-18,

లలిశ్రీ వేంకటేశుcడలమేలు మంగయుcబెండ్లి
నలరcగ నమరిరి అమరాదులు

వెలయ నితఁడంతట విశ్వరూపము చూపఁగ
సలిగఁ బొడచూపిరి సనకాదులు 15.163

యెడమ చేత శంఖమెత్తినపుడు వేదము
కడగి మొదలెత్తిరి గౌతమాదులు 15.163

గౌతమాదులు మహర్షులు. శంఖమెత్తగానే గౌతమాదులు వేద ప్రస్తుతి చేశారని భావము. కాని ఈ వృత్తాంతము ఏ పురాణములో నున్నదో పరిశీలించదగింది. ఆలాగే అలమేల్మంగా వివాహ సమయంలో విశ్వ రూపము సనకాదులకు చూపడం ఏ పురాణములోనిదో తెలియదు. సనక సనందనాదులకు వైకుంఠాన చూపిన రూపమనుకొన్నచో అది విశ్వ రూపముకాదు. ఈ అంశమింకను పరిశీలింపదగింది.

సరుస దేవతలెల్ల జయవెట్టగా 3.93
పేరుకొన్న వేదములు బిరుదుపద్యములవె 3-274

అనే వర్ణనలు కనిపిస్తాయి. అన్నమయ్యకు పూర్వీకుడయిన నాచన సోమన ఉత్తర హరివంశంలో ఆకాశంలో వేంచేసే హరికి గంధర్వాదులు జయ జయారావాలతో సంస్తుతులు చేశారని 12 పాదాల తోదకవృత్తము ప్రయోగించాడు.

జయ జయ మంగళ సంగత రూపా
జయ జయ పావక సంభృత రూపా
జయ జయ కల్పిత సాగర తాపా
జయ జయ ఖండిత శంకర చాపా
జయ జయ మస్తక శస్త కలాపా
జయ జయ కౌస్తుభ చారు కలాపా

జయ జయ కాళియ సారదురాపా
జయ జయ కంస నృశంసహ కోపా
జయ జయ ధౌత విశంకట పాపా
జయ జయ మోహ నిశామణి దీపా
జయ జయ పాదలసత్పురి దాపా
జయ జయ విక్రమ శాసిత భూపా
జయ జయ శంఖ చక్ర ధర శార్ఙ్గ గదాధర శ్రీ ధరాధరా
జయ జయ భక్త భావిత నిశాచర ఖేచర చిత్త గోచరా
జయ జయ కిల్బిషా పనుదశాంత హృదాస్పద చిత్త సమ్మదా
జయ జయ భూత భావన ప్రజా కలితావన లోక పావనా
జయ నారాయణ పుండరీకనయనా శార్ఙ్గ జగన్నాయకా
జయ పీతాంబర భక్తవత్సల విరించి స్తోత్ర పాత్ర క్రియా
జయ జంభారి విరోధి విక్రమ కథాశ్లాఘావిఘాత క్రమా
జయ గోవింద ముకుంద మందర ధరా శౌరీ మురారీ హరీ

6-18...20

అంతరార్థక ద్యోతకాలు

రథోత్సవ నిర్వహణలో అనేక అంతరార్థాలున్నాయి. మొదటిది సామాజిక ప్రయోజనం. వాహనసేవలో అందరికి అవకాశం వీలుపడదు. 'శృంగారపల్యంకికావహనంబు' కొన్ని ఆలయాలలో శ్రీవైష్ణవులకే పరిమితం. రథం అలాంటిది కాదు. రథం తిరిగే ప్రదేశం విస్తృతం. రథం బరువయినది. లాగడానికి మనుష్యులు అవసరం. దేవుని పెళ్ళికి అందరు పెద్దలే కావడంతో రథం లాగడంలో అందరికి అవకాశ మేర్పడింది. స్వామిదర్శనం ఉల్లాసకరం. భక్తి ఉద్దీపకం. ఆబాలగోపాలం పాల్గొనడం ఐక్యతకు చిహ్నం.

ప్రాచీనకాలంలో చాటింపు వేస్తే ఎవరు ఊరు కదలకూడదని నియమం. ఎవరికి వారు వెళిపోతే వాహనసేవ రథయానం కష్టతరం. అంతేకాదు రథం బయలుదేరి మరల చేరేదాక ఊరు కదలరాదని నియమం. ఈ నియమంలో భౌతిన అవసరముందనడంలో సందేహం లేదు. ఒకప్పుడు కంచిరథం మరల బయలుదేరేస్థలం చేరుకోవడానికి మూడు నాలుగు రోజులు పట్టేవట. రథోత్సవ వేళ ఊరువదలపోరాదనడాన్ని రథోత్సవ అంతర్యాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని డా॥ ఆకెళ్ళ విభీషణశర్మగారు 'చతుర్యుగ బంధం' వ్యాసంలో -

'రథం నాలుగు మాడవీధులలో తిరుగాడుతుంది. మానవుడు ధర్మార్థ కామమోక్షాలను చతుర్విధపురుషార్థాలకై జీవించడాన్ని చెబుతుంది. రథం ఎక్కడనుండి కదలుతుందో అక్కడ చేరుకోవాలి. అలాగే జీవాత్మ పరమాత్మ సాన్నిధ్యం వదలి బయటికి వచ్చింది. మరల ఆసాన్నిధ్యానికే చేరుకోవాలి. మధ్యప్రయాణమంతా జీవియాత్ర. ఈ యాత్ర సులభంగా నడవదు. అనుకోని ఆటంకాలుంటాయి. రథయాత్ర సక్రమంగా నడవడానికోసం 'మోకులు వాడినట్లే జీవి ఆత్మపరిశీలన చేసుకోవాలి. రథం మలుపులు తిరుగుతుంది. అలాగే జీవితంలోనూ మలుపులు, ఆ మలుపులు మంచివి కావాలి. తలపులు మంచిని అయితే మలుపులు బాగుంటాయి. రథం చూడడానికి అందంగా ఉంటుంది. అలాగే మానవుని దేహం చూడడానికి అందంగా ఉంటుంది. ఆ అందం బాహిరం కాకూడదు. రథంలోనూ దేవుడున్నాడు. అలాగే మనిషిలోనూ ఈ దేవుని గుర్తించడం కష్టం. తనలోని దేవుని గుర్తించడం చూడడం భక్తులకు యోగులకు సాధ్యం. రథంలాగే వారంతా తమ బలంవల్లనే కదలుతుందని భావిస్తారు. అలాగే జీవి తనస్వప్రయత్నం వల్లనే మనుగడ సాగుతుందని భావిస్తాడు. ఈ రెండూ కల్లే. కల్లను గుర్తించడమే జ్ఞానం, కలను విస్మరించడమే జీవిత ధ్యేయం' అని విశదీకరించారు.

శ్రీమాన్ విష్ణుభట్టాచార్యులవారు రథోత్సవము ఇహపర సుఖములు ప్రాప్తింపజేయు ఉత్సవములలో ప్రధానముగా ఉపనిషద్రహస్యమును ప్రబోధించునది.

రథస్థం కేశవంధృష్ట్వా పునర్జన్మ న విద్యతే
రథస్థుడయిన కేశవుని దర్శించిన పునర్జన్మ ఉండదు,
'విజ్ఞాన సారథిర్యస్తు మనః ప్రగహవాన్నరః
సోఽ_ధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్

రథారూఢుడై ఆత్మ ప్రతిబింబమగు దేవదేవుని దర్శించి ఉత్తమ మార్గమున దేహరథమును గమ్యస్థానమున విష్ణు రథము వద్దకు మణి రత్న ఖచిత విభూషిత ధృవస్థానమువద్దకు, చేర్చవలయును. ఇట్టి భావనము జీవులు ఏర్పరచుకొని సన్మార్గములో విష్ణులోకము ప్రవేశింపవలయును. ఇట్లుగా ప్రదేశించిన జీవులు.

'తే బ్రహ్మలోకేషు పరాంతకాలే పరామృతాః పరిముచ్యంతి సర్వే, అని శ్రీవారి బ్రహ్మోత్సవము అను చిరుపొత్తంలో విశదీకరించారు.

భారతీయుల సంప్రదాయాలలో ఆధ్యాత్మికత భావన అందులో ఒక భాగం. రథం చిన్న ఆలయమయినా అది మానవ శరీరంగా భవింప బడుతుంది.

ఆత్మానం రథినం విద్ధి, శరీరం రథమేవతు
బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి, మనః ప్రగ్రహ మేవ చ
ఇన్ద్రియాణి హయానాహుః విషయాంస్తేషుగోచరాన్
ఆత్మేంద్రియమనోయుక్తం భోక్తే త్యాహుర్మనీషిణః' అన్నారు. ఆత్మరథికుడు, శరీరం రథం, బుద్ధి సారథి, మనస్సు పగ్గం, ఇంద్రియాలు గుర్రాలు, విషయాలు వీధులని భావం. శరీరమనడం వల్ల స్థూల సూక్ష్మ శరీరాలు రెండూ గ్రహించాలి.

"దిట్టయిన మనసనేటి తేజి గుఱ్ఱమునకు

వొట్టిన రేవంతుడవు వుపమింప నీవు అని వర్ణించిన అన్నమయ్య రథోత్సవ కీర్తనలో

గుఱ్ఱాల cగట్టని తేరు కొంక కెంద్రైనా cబారీ
విఱ్ఱవీగుచు cదీసీని వేడుకతో జీవుcడు

సరిపిఱుదే రెండు జంట బండికండ్లు
సరవితో cబాదాలు చాcపు నొగలు
గరిమ cజూపులు రెండు గట్టిన పగ్గములు
దొరయై దేహరథము దోలీ cబో జీవుcడు

పంచమహాభూతములు పంచవన్నెకోకలు
పంచల చేతులు రెండు బలుటెక్కెలు
మించైన శిరసే మీcద నున్న శిఖరము
పంచేంద్రియ రథము పఱపీ cబో జీవుcడు

పాపపుణ్యములు రెండు పక్కనున్న చీలలు
తోపుల యన్నపానాలు దొబ్బు cదెడ్లు
యేపున శ్రీవేంకటేశుcడెక్కి వీధులనేగcగ

కాపాడి నరరథము నడపీ cబో జీవుcడు 2.152 అని వర్ణించాడు. ఈ కీర్తనలోని శిరసు, చేతులు, వస్త్రధారణ, చూపులు, పాదాలు, పిఱుదులు బాహ్యదేహంగాలు. ఇవన్నీ చలించేవి. చలనశీలముగలవి అని వర్ణిస్తూ నరరథాన్ని జీవుడు నడుపుతున్నాడనడం విశేషం. ఇవన్నీ పురుషదేహ పరములు. అందువల్ల అన్నమయ్య వీటిని స్త్రీ దేహానికి కూడా అనువర్తించి శృంగారానికి ఆధ్యాత్మికతను జతపరచాడు.

తరుణిదేహమే నీకు తగు దివ్యరథము
గరుడధ్వజంబాపె కప్పు పయ్యద
తురగములు రతుల ందోలెడు కోరికెలు
సరినెక్కి వలపులు జయించవయ్యా

దిందుకల పిఱుదులు తేరు బండికండ్లు
అందనే పువ్వుల గుత్తు లాపె చన్నులు
కొండ వంటి శృంగారము కోపున ంగల సొబగు
నిండుకొని దిక్కులెల్లా నీత గెలువవయ్యా

వెలది కంఠము నీకు విజయ శంఖమదిగో
నిలువెల్ల సాధనాలు నీకు నాపె 8.90

మొదటి కీర్తన కంటె అదనంగా పూలగుత్తులు, విజయ శంఖం జోడింపబడ్డాయి. ఇదే భావంగల మరోకీర్తన

కాంత నిలువెల్లా నీకు కనకరథము 23.375

ఈ పాటలో స్త్రీ కనుబొమలను సింగిణివిండ్లుగా, కప్పును శిఖరంగా చెప్పడం ఒక్కటే మార్పు. ఆలాగే

దేవ దేవ జగన్నాథ దివ్యమూరితి 26.310

సంకీర్తనలో నడవులు హంసవాహనములని, చెక్కులే అద్దాలని హారాలు కుచ్చుల పూదండలని అదనంగా చేర్చి వర్ణించాడు.

అలౌకిక భావనతో రథోత్సవం వర్ణించడం తాళ్ళపాక పదకవుల ప్రత్యేకత. హైందవమతానికి వేదాలు, శాస్త్రాలు, జీవ పరమాత్మజ్ఞానం, ప్రకృతి తత్త్వ అవగాహనలు సారభూతములు, ఆదృష్టితోనే తాళ్లపాకపదకవులు వేదాలే గుఱ్ఱాలని, శాస్త్రాలు పగ్గాలని, జీవులు సారథులని, యజ్ఞాలు పడిగల గుంపులని, ప్రకృతి పట్టపు సింహాసనమని, సూర్యచంద్రులు పైడికుండలని, పుణ్యాలే సింగారాలని

ఇందిరయు ँदాను ँगూడి యిట్టె వరాలొసగుతా 3.146 కీర్తనలో చెప్పాడు.

రథోత్సవ సంకీర్తనలలో వైకుంఠ పరివారాన్ని జత చేసి చెప్పడం మరోవిధానం. వైకుంఠవిరక్తుడయినా తిరుమల కలియుగ వైకుంఠం కావడంవల్ల ఇలాంటి వర్ణనలు సమంజసమే.

పన్నిద్దరు సూరియల బండి కండ్ల తేరు
సన్నుతి శేషాద్రి దేవాసనపు ँదేరు

అంచె దేవతలే బొమ్మలై వుండినట్టి తేరు
అట్టె కిందేడు లోకములం తరూవులైన తేరు
నట్టనడుమను బ్రహ్మాండపు తేరు 2.239

ఆళ్వారులు పన్నిద్దరు. వారు నాలాయిర ప్రబంధం పాడినవారు. నిత్యసూరులయిన అనంత గరుడ విష్వక్సేనాదులతో సమానులు. దేవతలు ఏ ఇబ్బంది వచ్చినా క్షీర సాగరశయనుని ఆశ్రయించినవారే. వారెప్పటికి బొమ్మలు. ఆ బొమ్మలను ఆడించేవాడు పరమాత్ముడు. ఆలాగే శేషుడు పర్యంకం, ఆసనం, ఆతపత్రం కూడా. ఈ అంశాన్నే మరోచోట తాళ్లపాకపదకవులు శేషుడే రూపైన తేరు, మూవరుస నిత్యులు ముక్తులును గొలువగా యీరల నే ँగివచ్చీ 4.31 అని జోడించారు.

సాక్షాత్ మహావిష్ణువు పంచాయుధాలతో దైత్య సంహారార్థం కదలినట్లు వర్ణించడం తాళ్లపాక పదకవుల ప్రత్యేకత.

దిక్కులు సాదించ హరి తిరుతేరెక్కగాను
యిక్కడ రతికెక్కిరి యింద్రాదులు
వెక్కనపు శార్ఙ్గము వెసచేత ँబట్టు ँగాను
పక్కున గుండె వటిరి బహ్మాదులు

యెడమ చేత శంఖమెత్తినపుడు వేదము
కడగి మొదలెత్తిరి గౌతమాదులు
కుడిచేతి చక్రము గక్కున మెఱపించు cగాను
సుడిసియు మెఱసేరు సూర్యచంద్రాదులు

వైకుంఠవాసుడే తేరెక్కినట్లు, శ్రీరాముడే అరదం అధిరోహించినట్లు, శ్రీకృష్ణుడే అనేక సందర్భాలలో స్పందనాధిరూఢుడై లీలావిభూతిని ప్రదర్శించినట్లు సుకీర్తించడం తాళ్లపాకవారి విధానాలలో ప్రధానాంశం.

తాళ్లపాక పదకవులు రథోత్సవవర్ణనలలో స్వామి విజయాన్ని, దైత్యుల పరాభవాన్ని, నారదాదుల ప్రస్తుతిని ఘనంగా వర్ణించారు. నాలుగు కీర్తనలలో మాత్రమే స్వామి వరప్రదాత అనే ఉల్లేఖించడం చిత్రం.

వాటపు సింగారముతో వాకిట వచ్చి నిలిచీ కోటాను cగోటివరాలు కొమ్మని ఇచ్చుచును	3.122
పోడిమి వరము లిచ్చీ cబొసగ దాసులకెల్లా	3.501
కోరిన వరము లిచ్చీ cగుంభినీ రమణుడు	13.385
కోటాన గోటి దాసుల కోరిక లీడేర్చను	3.274

రథోత్సవ సంకీర్తనలలో సాహిత్యాంశాలు

కావ్యకాంతకు ఉపమాదులు ఆభరణాలు. అలంకార రహితకావ్యాన్ని లాక్షణికులు అంగీకరించలేదు. పైగా వెన్నుడు అలంకార ప్రియుడు. అలంకారాలు వస్తు, పాత్ర, గుణాదులను శోభిల్లజేస్తాయి. కావ్యసంప్రదాయాలలో అలంకార సంప్రదాయం మహోన్నతం. తాళ్లపాక పదకవులు పండితకవులు. సాహిత్య మర్మజ్ఞులు. అందువల్లనే వస్తు సాక్షాత్కారానికి అలంకారాలను ఆసరా చేసుకున్నారు. రథోత్సవ వర్ణనలలోను ఈ సూత్రం అంతర్గర్భితం.

రథాన్ని కొండతో పోల్చడం ఈ పదకవులకెంతో ఇష్టమయిన అంశం. రెక్కలకొండవలె (3.145) నడగొండ (3.517)

అదె మిన్ను మోచిన నీలాద్రి వలెను
కదిసి చుక్కలు మోచే తన నీలాద్రి కావలెను
అరుదైన ఘనమందరాద్రివలెను
అగ్గలపు శ్రీవేంకటాద్రివలెను 4.55

పై పాటలోని నీలాద్రి, కనకాద్రి, వేంకటాద్రి మొదలయినవి. తిరుమలేశుని కొండలపేర్లు కావడం విశేషం. నీలాద్రి శబ్దంతో జగన్నాథ రథం ద్యోతకం చేయడం విశేషం. కొందరి భౌగోళికుల సిద్ధాంతంబట్టి తిరుమల ప్రాంతం ఒకప్పుడు సముద్రం. శిలాతోరణమన్నది అపుడపుడే ఏర్పడిన భూజగములు. అందుకే స్వామి అక్కడ తొలుత పాదం మోపాడట. అంచేత 'మందరాద్రి' అనడం కూడా సబబే. స్వామి ముగ్గురు మూర్తుల మూలం కావడంతో 'కైలాసపు వెండికొండ' గా పదకవులకు కనపించింది. ఆళ్వారులలో తొలి ఆళ్వారులు 'తాళ్శడైయుం' అనే పాశురంలో హరి హరాత్మకంగానే స్వామిని కీర్తించారు. ఇలాగే తిరుమలకున్న మరోపేరు 'శేషాద్రి' కావడంతో శేషుడే రూపైనతేరు' అని భావించారు. రథం కింది భాగం చుట్టుకొన్నదేహంలాగా రథంపైభాగం శిఖరం పడగలా కనిపించడం లౌకికభావన.

మునుల్ని అశ్వాలుగా చెప్పడం ఒక వింత ఆలోచన. అశ్వారూఢుడు స్వామి. బ్రహ్మోత్సవాలలో చివరిది అశ్వవాహనమే. స్వామి హయగ్రీవుడు. హయగ్రీవమంత్రం సుప్రసిద్ధం. నిగమాంతదేశిక ఆరాధ్యం. కన్నడ హరిదాససంపూజితం. మునులను మంత్రోపాసకులు. అశ్వస్వరూపుని ధ్యానించేవారు కావడం విశేషం. అంతేగాక 'మునులును సొంపుగ మోకులు

తెరలిచి తెరలిచి తీసేరు అనడం తాళ్లపాకపదకవులలో తప్ప మరెక్కడ వినని అంశం.

ఇది తత్త్వార్థ సుఖంధి కావడం విశేషం. అలాగే గరుడ ధ్వజాన్ని గగనవాహినిగా 15-192 పదకవులు భావించారు.

ప్రకృతిని, ప్రకృతి గమనాన్ని రథోత్సవంలో జతమార్చడం పదకవుల ప్రత్యేకత. రథం అలంకృతమై తెరతీయగా కనిపించడం.

'పదివేలు సూర్య బింబము లుదయించినట్లు
పొడలి మేరువు వచ్చి పొడచూపినట్లు
ముచ్చటలో గరుడుడు ముందట నిలిచినట్లు
మెచ్చుల మెరుగులతో మేఘము వాలినట్టు 8.93

సూర్యుడు కర్మసాక్షి, సూర్యమండల మధ్యవర్తి నారాయణుడు. అతడు ఆదిత్యుడే. వామనుడు అదితిసంతానమే. మహావిష్ణువు నేత్రము సూర్యుడే. స్వామి ఆదిత్యరథమెక్కడానికి పదకవులు ఊహించిన అంశం.

'కమలానందకరుడు 1-4-24' కావడం. సూర్యోదయంతో కమలాలు వికసిస్తాయి. కమలానందకరుడు అంటే లక్ష్మీ ప్రమోదకరుడు. అలాగే చంద్రుని తేరిమీద కదలినాడట. కారణం కువలయాహితుడు కనుక. కువలయములంటే కలువలు. కలువలకు హితకారి చంద్రుడు. చంద్రుడు కూడ విరాట్ మూర్తి నేత్రమే. కువలయమంటే భూమి. స్వామి ఆకాశవీధుల్లో విహరించినా మానివేసినా నష్టంలేదు. స్వామి భూలోకవాసుల్ని కాపాడాలి. అందుకే స్వామి ఆదిత్యుని 'దవ్వని' ఇలమీద చనినాడు. అలాగే చుక్కలదారెందుకుని తిరువీధులలో సాగించినాడు. చివరకు

రంతుల నదియు ఁగాన రాని చుట్టరికమని
వింతరీతి నే ఁగీ శ్రీవేంకటాద్రిదేవు ఁడు 1-424

అని చమత్కారంగా ముగించినారు.

సామాన్యజనానికి అలంకారాలతో పనిలేదు. కోరేది స్వభావోక్తులే. ఈ నేపథ్యాన్ని దృష్టిలో పెట్టుకొని సహజాలంకరణ శోభలతో తాళ్లపాక పదకవులు వర్ణించిన రథోత్సవ సంకీర్తనలెన్నో.

బిఱ బిఱ ఁదిరిగేటి పెనుబండి కండ్లతో
గుఱుతైన పడగెల గుంపులతో
తతిమితో ధరణి గ్రక్కగల ఁగదలెను తేరు
మెఱసీ వీదివీధుల మేటియైన దేవుడు
ధగధగమను నాయుధపు మెరుగులతోడ
జిగిమించు ఁబగ్గముల చేరులతో
ఘణఘణ మనియెడి గంటలరవముతోడ 3.145

తాళ్లపాక పదకవులకు 'నవరత్నోపమానం' బాల ఇష్టం. ముద్దుగారే యశోద పాట ఇందుకు ప్రత్యక్షసాక్ష్యం. ఆలాగే అమ్మవారిని వర్ణించేవేళల్లో ముత్రాలతో ఉపమించడం వారి సంప్రదాయం. ఆలాగే రథవర్ణనలలో కూడా

పచ్చల ప్రతిమలతో పగడపు నొగలతో
హెచ్చిన వైడూర్యపు బిరుసులతో
కుచ్చుల ముత్యాలతో గుంపు ఁబైడి కుండలతో
యిచ్చల భూధవు తేరు యేగీ వీధులను
మంచి నీలాల గద్దెతో మణిదర్పణాలతోడ 3.511

ఈ చరణాలలో గరుడపచ్చ, ప్రవాళం, వైడూర్యం, ముత్యాలు, నీలాలు మణులు చెప్పడం విశేషం. రథం నవరత్న ఖచితమని చెప్పడానికే ఈ ఉపమలు.

'రసోవైసః' అని భగవంతుని రసస్వరూపంగా కీర్తించారు పెద్దలు. ఆలంకారికుల దృష్టిలో శృంగారాదులు రసములు. రసాత్మకమయిన వాక్యం

కావ్యం. రసస్ఫూర్తి కలిగించని వాక్యం ఎండుకట్టెలాంటిది. చలనం లేని వస్తువు లాంటిది. చైతన్యంలేనిది జడమే. కనుకనే కవులు వస్తు, పాత్ర సన్నివేశాదులలో రసానికి ప్రాధాన్యం ఇచ్చారు. సహృదయులకు రసానందం కలిగించారు.

తాళ్ళపాక పదకవులు ప్రధానంగా భక్తకవులు అయినా శ్రీవైష్ణవంలో మధరుభక్తికి ప్రాధాన్యముమంది గనుక శృంగారాత్మకంగా కీర్తనలు వ్రాశారు. అది లౌకిక శృంగారము కాదు. ఆధ్యాత్మిక శృంగారం. ఇందులో దాంపత్యశృంగారమున్నది.

యింతుల మనోవీథి నేఁగీ మరు తేరి మీఁద
నంతటా రతిప్రియుఁడటు గాన 1-424

రతీమన్మథులు, పార్వతీపరమేశ్వరులు ఆదర్శదంపతులు. సతీదేవి ఆహుతి కాగా ఆపై శివుడు 'తపస్సుకై' హిమాలయం చేరినాడు. మన్మథుడు ఆ హిమాలయంలో కాల్పబడగా రతి చింతల దేలింది. రెండింట మనోవ్యాపారమే. అనంగుడుగా మన్మథుడు రతిని చేరితే అర్థాంగుడుగా పార్వతిని చేర్చుకొన్నాడు. పదకవులు కొన్ని కీర్తనలలో సంయోగ శృంగారాన్ని. అంగాఁగవర్ణనను చేసినా అది పారలౌకికంగానే గ్రహించాలి.

ఇద్దరును గూడితిరి పలుజయముల నిట్టే పరగవయ్యా 8.90
చెలఁగి చెఱకు విల్లు చేతఁబట్టి శ్రీకృష్ణుఁడు 3.517
చదల నలమేల్మంగే సామ్రాజ్యము 26.310
మొదలయినవి దివ్య శృంగార విలాసితాలే

లోకంలో పెద్ద వాడయినవానిని ఆ వయసువారు అతని చిననాటి సంగతులు విడమరచి పరిహసించడం తెలిసిందే. అదొక హాస్యక్రీడ. ఈ

క్రీడ ఆడేవారు సత్యంగా తాళ్లపాకపదకవులే. కాని చెలులాడినట్లు చెప్పడం కవితా చమత్కారం.

తేరెక్కడం నీకు నేర్పాలా? ఉట్లెక్కావు. ఆపై పెండ్లి తీరెక్కావు. బండికి పాదాలు చాచావు. అర్జునుని బండికి సారథి అయ్యావు. గొల్లెతల చనుగొండ లెక్కావు.

చివరకు వెంకటాద్రిలో చిరురథమెక్కావు. అన్నీ చెప్పి చివరకు

నెట్టన నింత దొరవై నేఁడు సేయవలెనా
కొసరింతవాఁడవై యాగుణములే వలెనా"

అనడమే విసురు. ఆలాగే ఎంత జాణలే మీరు యింతులాల (18-138) కీర్తనలో ఎదురు తేరులలో వస్తూ ఒకరిపై ఒకరు నిమ్మపళ్ళు వేసుకొన్నారట. తనువులు సోక ఁజేతి తామరనాళముల పెనఁగి పైఁబార చూచినారట. రథంలోపలనే చౌకళించి కౌఁగిలించేరట అని దాంపత్య ప్రణయ పరిహాస గతులను వర్ణించారు.

వాయు వేగమున వచ్చె వనజాక్షు నరదము
వేయి సూర్యుల ప్రతాప విభవముతో
చాయల చక్ర వాళాద్రి సముద్రాలు దాఁటి వచ్చె
మునుకొని మనోవేగమున వచ్చె హరితేరు
తనరారు కోటి చంద్రప్రభలతో 3.512

లాంటి కీర్తనలన్నీ అద్భుతరసావహములు. ఇక మిగిలిన దైత్య దళనాదులు. వీరోచిత సంగ్రామాలన్నీ వీరరసస్ఫోరకాలు.

రథోత్సవ సంకీర్తనలలో సంగీతాంశాలు

తాళ్లపాక పదకవుల రథోత్సవ సంకీర్తనలన్నీ తెలుగు కీర్తనలే. ప్రతికీర్తనకు పల్లవి, మూడు చరణాలుండడం సమాన ధర్మం. కీర్తనలు

శంకరాభరణం, పాడి, దేవగాంధారి, శుద్ధవసంతం దేసాళం, సౌరాష్ట్రం, సాళంగనాట, మాళవి, బౌళి, ముఖారి, ఆందోళి, కౌశి, రామక్రియ, మాళవిగౌళ, వసంతం, నాట, గౌళ రాగాలలో పాడదగినవనే సూచన లున్నాయి. ఎక్కువ కీర్తనలు 'సాళంగనాట' లోనివి కావడం విశేషం. కీర్తనలకు 'ఎత్తుగడలు' ప్రదానం. రథోత్సవ సంకీర్తనలలో ఎత్తుగడలు.

నిర్దేశాత్మకాలు

అదె వాఁడె యిదె వీఁడె అందునిందు నేఁ గీని
వెదకి వెదకి తిరువీధులందు దేవుడు 1-424

అమరాంగనలదె యాడరు
ప్రమదంబున నదె పాడేరు 4-26

ప్రార్థనాత్మకాలు

చూడరో చూడరో నేఁడు నరులార సురలార 3.512

దేవ దేవ జగన్నాథ దివ్యమూరితి

చేవదేరే సింగారాన చిత్తగించు మికను 26.310

ఆదేశాత్మకాలు

ఎత్తరే ఆరతులు యియ్యరే కానుకలు
యిత్తల నేఁగి వచ్చీని యిందిరానాథుడు 4.31

చేతులెత్తి మొక్కరో జీవకోట్లాల యిదె
యీత లాతల నిండిరదె నారదాదులు 15.163

వర్ణనాత్మకాలు

దేవ దుందుభులతోడ దివ్యులతోడ
యీవేళ శ్రీహరితేరు యేఁగీ వీధులను

హరియు సిరియు నేఁగే రదివో తేరు
పరంజ్యోతి స్వరూపపు పైఁడి కుండతేరు 2.366

సహజధోరణి

దేవదేవోత్తముని తిరుతేరు
దేవతలు గొలువగా తిరు తేరు 4.320

అప్పుఁడైన హరి యెక్కె నదివో తేరు
యిప్పుడు తిరువీధులు నేగి తేరు 4.35

తాళ్లపాక పదకవులు మూడవ చరణంలో 'ముద్ర' ప్రయోగించారు. అవి ఏకరూపంలో లేవు. ఒకటవ పాదమో లేదా రెండవపాదమో మూడవపాదమో లేదా చివరి పాదంలో అయినా నిక్షిప్తం.

శ్రీ వేంకటాద్రిదేవుడు	1-424
శ్రీ వేంకటేశుఁడు	4.35
శ్రీ వేంకట నిలయుడు	4.26
శ్రీ వేంకటేశ	8.90
శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు	4.178
శ్రీవేంకటాద్రి	4.55
శ్రీ వేంకటోత్తముఁడు	15.192
శ్రీ వేంకట పతి శిఖరము	4.286
శ్రీ వేంకటగిరి దేఁరు	3.145

శ్రీ వేంకటేశ అనే ముద్ర రథోత్సవ సంకీర్తనలలో ఎక్కువ.

రథోత్సవ సంకీర్తనలలో అలమేలు మంగ.

తాళ్లపాకపదకవులకు స్వామి ఎంతో అమ్మకూడా అంతే. విశేషించి అన్నమయ్యకు అలమేలుమంగ ప్రసాదం ఇచ్చి అనుగ్రహించిన తల్లి. ఆళ్వారులు 'తిరుక్కండేన్ పొణ్ మేనికండన్'. అని లక్ష్మినే ముందు దర్శించినట్లు వర్ణించారు. మరొక ఆచార్యపురుషుడు 'దేవిలేని దేవరను చూడ నిచ్చగించనని భీష్మించుకొన్నాడు. అందువలననే తాళ్లపాకపదకవులు కీర్తనలో ఆదిలోగాని అంత్య చరణంలోగాని 'అలమేలుమంగమ్మను' స్మరించారు.

ఆది : అలమేలుమంగ యీకె ఆనుకవద్దనుండది 8.90

మూడవచరణం ఆది: అలమేల్మంగతో నటు శ్రీవేంకట నిలయుడు 4.26
అలమేల్మంగ కాఁటి హస్తములే పగ్గాలు 23-3-75

రెండవపాదం ఈ వల నలమేల్మంగ ఇచ్చగించగా 4-178
మరిగిన యలమేలు మంగ సిరితో 3-512

మూడవపాదం అందపు శ్రీవేంకటేశుఁడల మేలుమంగ దాను 3.146
అచ్చపు శ్రీవేంకటేశుఁ దలమేలు మంగఁగూడి 2.110

చతుర్థపాదం : ఎన్న నలమేల్ మంగ నెనసినంతవలెనా

తాళ్లపాక పదకవుల రథోత్సవ సంకీర్తనలు రమణీయములు, భక్తి భావ రస భరితమనుటలో సందేహం లేదు.

సంకీర్తనల అకారాది సూచిక

1. అదె వాఁడె - 45
2. అప్పుఁడైన - 46
3. అమరాంగన - 47
4. అలమేలుమంగ - 48
5. ఇందిరయు - 49
6. ఇదివో మంచివేళ - 50
7. ఇదివో వీదివీదుల - 51
8. ఎంత - 52
9. ఎత్తరే - 53
10. ఎదురేది - 54
11. ఏలమాను - 55
12. కన్నుల పండుగ - 56
13. కన్నుల - 57
14. కొండంత - 58
15. కోనేటిదరులఁ - 59
16. గుఱ్ఱాల - 60
17. చేతులెత్తి - 61
18. చూడరో - 62
19. తిరువీధులేఁగీని - 63
20. దిక్కులెల్లా - 64
21. దిక్కులు - 65
22. దేవదుందుభులతోడ- 66
23. దేవదేవ - 67
24. దేవదేవుఁడెక్కె - 68
25. దేవదేవోత్తముని - 69
26. నానావర్ణముల - 70
27. నిండెను - 71
28. భీకరపు చక్రమద - 72
29. మిన్ను నేలా - 73
30. మునులాల - 74
31. మొక్కరో పరుషలు - 75
32. మొక్కరో మొక్కరో - 76
33. మొక్కరో సేవించరో- 77
34. వీది వీది వాఁడే - 78
35. వీదుల వీధులనెల్లా - 79
36. వీదుల వీదుల - 80
37. రెక్కల కొండవల - 81
38. సిగ్గరి పెండ్లి - 82
39. హరియు సిరియు - 83

అనుబంధం-1

తాళ్లపాకపదకవుల రథోత్సవ సంకీర్తనలు

శంకరాభరణం

అదె వాఁడె యిదె వీఁడె అందు నిందు నేఁగీని
వెదకి వెదకి తిరువీధులందు దేవుఁడు ॥పల్లవి॥

అల సూర్యవీధి నేగీ నాదిత్యుని తేరి మీద
కలికి కమలానందకరుఁడు గాన
తలపోసి అదియును దవ్వు చుట్టతికమని
యిల ఁదేరి మీఁద నేగీ నిందిరావిభుఁడు ॥అదె॥

చక్క సోమవీధి నేఁగీఁ జందురుని తేరిఁ మీఁద
యెక్కువైన కువలయాహితుఁడు గాన
చుక్కలు మోచిన దవ్వు చుట్టరిక మిదియని
యిక్కువతో వీధి నేఁగీ నెన్నికైన దేవుఁడు ॥అదె॥

యింతుల మనోవీధి నేఁగీ మరుతేరిమీఁద
నంతటా రతి ప్రియుఁడటు గాన
రంతుల నదియు, గానరాని చుట్టరికమని
వింతరీతి నేఁగీ శ్రీవేంకటాద్రి దేవుఁడు ॥అదె॥

1-424

పాడి

అప్పుఁడైన హరియెక్కె నదివో తేరు
యిప్పుడు తిరువీధుల నేఁగీ తేరు ॥పల్లవి॥

సముద్రాల మీఁదఁదోలె సర్వేశ్వరుఁడు తేరు
భ్రమయ జరాసంధుపై ఁ బరపె ఁదేరు
తిమురుచు రుక్మకుపై ఁ దిరుగఁదోలెఁదేరు
ప్రమదాన సృగాలుపై ఁ దోలె ఁదేరు ॥అప్పు॥

కమ్మి యక్రూరుఁడు దేఁగా కంసునిపై నెక్కెఁదేరు
బమ్మర పో దంతవక్త్రుపై ఁ దోలె ఁ దేరు
దుమ్ములుగా సాల్వునిపై దొడ్డగా ఁదోలిన తేరు
దొమ్మి రుక్మిణి పెండ్లికి ఁ దోలినట్టి తేరు ॥అప్పు॥

మీఱి హంసడిభకుల మీఁదఁ దోలినట్టి తేరు
తూఱి సంధిమాటలకు ఁ దోలిన తేరు
ఆఱడి శ్రీవేంకటేశు ఁ దలమేలుమంగఁగూడి
చూఱలు గొన నెక్కెను శోభనపు తేరు ॥అప్పు॥

4.35

దేవగాంధారి

అమరాంగన లదె యాడేరు
ప్రమదంబున నదె పాడేరు ॥పల్లవి॥

గరుడవాహనుఁడు కనకరథముపై
యిరువుగ వీధుల నేఁగీని
సురలును మునులును సొంపుగ మోఁకులు
తెరలిచి తెరలిచి తీసేరు ॥అమ॥

యిలధరుఁడదివో యింద్రరథముపై
కెలయుచు దిక్కుల గెలిచీని
బలుశేషాదులు బ్రహ్మశివాదులు
చెలఁగి సేవలటు సేసేరు ॥అమ॥

అలమేల్మంగతొ నటు శ్రీవేంకట
నిలయుఁడరదమున నెగడీని
నలుగడ ముక్తులు నారదాదులును
పొలుపు మిగులఁగడుఁ బొగడేరు ॥అమ॥

4.26

శుద్ధవసంతం

అలమేలుమంగ యీకె అనుకవద్ద నుండది
చెలరేఁగి కందువలు చిత్తగించవయ్యా ॥పల్లవి॥

తరుణి దేహమే నీకు తగు దివ్యరథము
గరుడధ్వజంబాపె కప్పుపయ్యెద
తురగములు రతుల ౘ దోలెడు కోరికెలు
సరినెక్కి వలపులు జయించవయ్యా ॥అల॥

దిండుకల పిఱుఁదులు తేరు బండికండ్లు
అండనే పువ్వుల గుత్తు లాపె చన్నులు
కొండ వంటి శృంగారము కోపున ౘ గల సొబగు
నిండుకొని దిక్కులెల్లా నీవే గెలువవయ్యా ॥అల॥

వెలఁది కంఠము నీకు విజయ శంఖమదిగో
నిలువెల్ల సాధనాలు నీకు నాపె
యెలమి శ్రీవేంకటేశ! యిద్దరును గూడితిరి
పలుజయముల నిట్టే పరగవయ్యా ॥అల॥

8.90

దేసాళం

ఇందిరయు దానుఁగూడి యిట్టె వరా లొసఁగుతా
సందడించి దిక్కులెల్లా సాధించీ నిదివో ॥పల్లవి॥

వేదములే గుఱ్ఱములు విష్ణుని రథమునకు
వాదపు శాస్త్రములే తీవ్రపు బగ్గాలు
పాదగు పంచభూతాలే పరగు బండికండ్లు
ఆదిగాని మనోవీధులందు నేఁగీ నిదివో ॥ఇందిర॥

జీవులెల్ల సారథులు శ్రీ విభుని తేరునకు
కావించు నెఱ్ఱాలు పడిగల గుంపులు
భావించ దన ప్రకృతి పట్టపు సింహాసనము
వేవేలు సంపదలతో వెలసీ నేఁడదివో ॥ఇందిర॥

చందురుఁడు రవియును సరుస బై డికుండలు
చెందిన పుణ్యములెల్ల సింగారాలు
అందపు శ్రీవేంకటేశు డల మేలుమంగ దాను
కందువల మెరయుచు కరుణించీ నిదివో ॥ఇందిర॥

3-146

సౌరాష్ట్రం

ఇదివో మంచివేళ యిఁక నెన్నఁడు
యెదుటనే మరుని జయించవచ్చు నిప్పుడు ॥పల్లవి॥

కాంత నిలువెల్లా నీకు కనకపురథము
బంతినున్న పిఱుఁదులే బండి కండ్లు
పొంతనున్న కుచములే పూవుల గుత్తులు నీకు
ఇంతటను మరుని జయించవచ్చు నిపుడు ॥ఇదివో॥

వెలఁదిపయ్యదకొంగు విజయధ్వజము నీకు
చెలువపు బొమ్మలే సింగిణి విండ్లు
అలరిన చూపులే అక్షయ బాణములు
యెలమి మీరుని జయించవచ్చు నిపుడు ॥ఇదివో॥

అలమేల్మంగ కాఁగిటి హస్తములే పగ్గాలు
చెలఁగిన పెనుఁగొప్పే శిఖరము
నెలవై శ్రీవేంకటేశ! నీవే రథికుఁడవు
యిలలోన మరుని జయించవచ్చు నపుడు ॥ఇదివో॥

23.375

సాళంగనాట

ఇదివో వీదివీదుల నీతని తేరు
యెదుట శ్రీవేంకటాద్రిని తేరు ॥పల్లవి॥

చట్టువడఁ దోలె నాఁడు సముద్రాలపైఁ దేరు
ఘొట్టుగాఁ దోలెను పౌండ్రకునిపైఁ దేరు
జట్టి గొని తోలె జరాసంధునిపై నదె తేరు
కొట్టి తోలె హంసడి భకులపై తేరు ॥ఇదివో॥

ఘోరమై కుంగఁగఁ దోలె కులగిరులపైఁ దేరు
కౌరవసేనపైఁ దోలె గక్కనఁ దేరు
కోరి మధుర మీఁద నక్రూరుఁ గూడి తోలెఁ దేరు
అరసి సంధి మాటలు ఆడఁ దోలెఁ దేరు ॥ఇదివో॥

తచ్చి శిశుపాలాది దైత్యులపైఁ దోలెఁ దేరు
పెచ్చుగాఁ దోలె రుక్మిణి పెండ్లి తేరు
అచ్చపు శ్రీ వేంకటేశుఁ డలమేలు మంగఁ గూడి
చెచ్చెరఁ దోలె దిక్కుల సింగారపుఁ దేరు

2.110

మాళవి

ఎంత జాణలే వీరు యింతులాల
వింతలుగ వీదివీది వినోదించేరు ॥పల్లవి॥

ఇద్దరు దేవుళ్ళు ౘాము నెదురు దేరులమీ ౘద
కొద్దిమీర నిమ్మపండ్ల గ్రుచ్చి చిమ్మేరు
వొద్దికతో నవ్వుకొంటానుంట వింట గందపు
ముద్దలు దా ౘక వేసి మోదములు చూచేరు ॥ఎంత॥

వెనకా ముందరాను వేడుకతో ౘేరులు
అనువుగా వెంట వెంట నంట ౘోలేరు
తనువులు సోక ౘ జేతితామర నాళముల
పెనౘగి పై ౘార ౘూౘి పిలిచేరు మోవులు ॥ఎంత॥

సందడి లోపలనే సంగడి ౘేరులు నిల్పి
కందువతో ౘౌకళించి కాౘగిలించేరు
పొంది శ్రీవేంకటేశు ౘడు భూదేవీ నలమేల్మంగా
పెందలి కాడనే పెండ్లి పీటపై నున్నారు ॥ఎంత॥

18.138

బౌళి

ఎత్తరే ఆరతులు యియ్యరే కానుకలు
యిత్తల నేఁగి వచ్చీని యిందిరానాథుఁడు ॥పల్లవి॥

గరుడధ్వజపుతేరు కనకమయపు తేరు
సిరులతో వేదముల చేరుల తేరు
సురలు మునులు ఁబట్టి సొంపుతోడ ఁదియ్యఁగాను
యిరవుగ నేఁగి వచ్చీ నిందిరా నాథుఁడు ॥ఎత్త॥

జీవకోట్లున్న తేరు శేషుఁడే రూపైన తేరు
వేవేలు సింగారముల వెలయు తేరు
మూవరుస నిత్యులను ముక్తులును గొలువఁగా
యీవల నేఁగి వచ్చీ నిందిరా నాథుఁడు ॥ఎత్త॥

పంచభూతముల తేరు బ్రహ్మాండమైన తేరు
మించిన శ్రీవేంకటాద్రి మీఁదటి తేరు
కొంచక యలమేల్మంగ ఁగూడి వచ్చీ నదె తేరు
యెంచ రాని మహిమల నిందిరానాథుఁడు ॥ఎత్త॥

4-31

పాడి

ఎదురేది యెంచి చూడ నితని ప్రతాపానకు
పదిదిక్కులను భంగపడిరి దానవులు ॥పల్లవి॥

యెక్కువగా వినోదాన కితఁడు తేరెక్కితేను
యెక్కిరి దైత్యులు కొండ్ల లిందరు ఁగూడి
చక్కఁగా నితఁడు చేత చక్రమెత్తిన మాత్రాన
దిక్కుల ఁబరువెత్తిరి దిమ్మరి అసురలు ॥ఎదు॥

దట్టమై యీతని భేరి ఁదగ నాదు పుట్టితేను
పుట్టె నుత్పాతాలు వైరిపురములందు
అట్టె గరుడధ్వజమటు మిన్ను ముట్టితేను
కిట్టి దనుజుల కపకీర్తి మీద ముట్టెను ॥ఎదు॥

అలమేలుమంగ విభుఁడటు వీధు లేగి తేను
ఖలు లేఁగి యముని కట్టెదెరికి
యెలమి శ్రీవేంకటేశుఁడపు మీర ఁజొచ్చితేను
ములిగి దైత్యసతులు మూలముల చొచ్చిరి ॥ఎదు॥

3.92

ముఖారి

ఏలమాను నీనోజ యెంతైనాను
నాలి తోడ చెలులెల్లా నవ్వేరు నిన్నును ॥పల్లవి॥

వొట్టుక వెన్నల నాఁడు వుట్లెక్కి పెద్దవై
యిట్టె రుక్మిణి పెండ్లి తేరెక్కితివి
చిట్టకాన చిన్ననాఁడు సేసినట్టు సేసితివి
నెట్టగ నింత దొరవై నేఁడు సేయవలెనా ॥ఏల॥

పసిబాలనాఁడు నీవు బండికి ఁబాదము చాఁచి
దెసల నర్జును బండి తేరు నెక్కితి
శిసువవై నాఁడేమి సేసినా నమరుఁగాక
కోసరింతవాఁడనై యాగుణములే వలెనా ॥ఏల॥

చిన్ననాఁడు గొల్లెతల ఁజేరి చనుగొండ లెక్కి
చిన్ని యా రథమెక్కిడి శ్రీవేంకటాద్రి
పిన్న నాఁటి చేతలే పెద్దనాకు ఁజేసితి
వెన్న నలమేల్ మంగ నెనసింత వలెనా ॥ఏల॥

సాళంగనాట

కన్నుల పండుగ లాయ cగడప రాయని తేరు
మిన్ను నేల శృంగారము మితి మీరినట్లు ॥పల్లవి॥

కదలె cగదలె నదె గరుడధ్వజుని తేరు
పోదిగె దేవదుందుభులు మ్రోయ cగా
పదివేలు సూర్యబింబములుదయించినట్లు
పొదలి మేరువు వచ్చి పొడచూపినట్లు ॥కన్ను॥

వచ్చె వచ్చె నంతనింత వాసుదేవుని తేరు
అచ్చుగ దేవకామిను లాడిపాడcగా
ముచ్చటతో గరుడcడు ముందట నిలిచినట్టు
మెచ్చుల మెరుcగులతో మేఘము వాలినట్టు ॥కన్ను॥

తిరిగె cదిరిగె నదె దేవదేవోత్తము తేరు
సరుస దేవతలెల్ల జయవెట్టగా
విరివి cగడపలో శ్రీవేంకటేశుcడు తేరుపై
నిరవాయ సింహాసనమిదే యన్నట్లు ॥కన్ను॥

3.93

ఆందోళి

కన్నుల పండుగ లాయ ఁగన్నవారి కిందరికి
వెన్ను ఁడే ఁగీ నిల్లిదివో వీధుల వీధులను ॥పల్లవి॥

అదెయెక్కె ఁదిరుతేరు అసురలు బెదరఁగ
త్రిదశులు చెలఁగఁగ దేవదేవుఁడు
కదలె బండికండ్లు ఘనమైన మ్రోఁతతోడ
వెదజల్లు ఁగాంతులతో వీధుల వీధులను ॥కన్ను॥

తోలియాడీ ఁదిరుతేరు దుష్టులెల్ల నణఁగఁగ
చాలుకొని శిష్యులెల్ల జయవెట్టఁగ
గాలికి ఁబడగలెల్లా ఁగడు నల్లాడ ఁగఁజొచ్చె
వేలేటి పువుదండలతో వీధుల వీధులను ॥కన్ను॥

తావు చేరె ఁదిరుతేరు ధర్మములు నిలుపఁగ
యీవల నలమేల్మంగ ఇచ్చగించఁగా
శ్రీ వేంకటేశ్వరుఁడు శింగారాలు మెరసెను
వేవేలు విధముల వీధుల వీధులను ॥కన్ను॥

4.178

కౌశి

కొండంత పొడవుతోడ కోనేటిరాయఁడు వీఁడె
నిండుకొని రథమెక్కి నిలుచున్నవాఁడు ॥పల్లవి॥

పాతాళవాసులైన బలురక్కసుల మీఁద
యేతుల ఁబరపె ఁదేరు యిదె దేవుఁడు
ఆతల జలధి చొచ్చిన యట్టి దానవుల మీఁద
ఘాతతోడ ఁదోలె నదె కడు రభసమున ॥కొండ॥

ఆకాశము దూరినట్టి యదటుదైత్యుల మీఁద
దాకతో నడపించె ఁబంతాన దేవుఁడు
దీకొని యష్టదిక్కుల ఁదిరిగి యసురలపై
భీకరముగా మోగించె బిరుదులు మెరసి ॥కొండ॥

ధరమీఁద ఁ గలిగిన దనుజ కోట్ల నెల్ల
సొరిది శ్రీవేంకటేశుఁడు పొర ఁదోలెను
గరిమ నలమేల్మంగ నురమున ఁబెట్టుకొని
తిరము కొలిపె ఁదేరు దిక్కులెల్ల గెలిచి ॥కొండ॥

4.181

దేసాళం

కోనేటిదరులఁ గనుఁగొనరో మూఁడు దేరులు
నానాదేవతలార నరులార మీరు ॥పల్లవి॥

తెంకిగా ముందర నొక్క తేరెక్కె శ్రీకృష్ణుడు
వేంకటేశు ఁడెక్కె నదె వేరొక్క తేరు
లంకెలై శ్రీభూపతులు లలినొక్క తేరెక్కిరి
కొంకర వీధుల నడగొండలో యనఁగను ॥కోనే॥

యిరవై శ్రీకృష్ణునిది యిదె వానరధ్వజము
గరుడ ధ్వజము శ్రీవేంకటపతిది
కరిలాంఛనధ్వజము కమలకు మేదినికి
అలరి చూపట్టెను బ్రహ్మాండాల వలెను ॥కోనే॥

చెలఁగి చెఱకువిల్లు చేతఁబట్టె శ్రీకృష్ణుడు
బలు శ్రీ వేంకటేశుఁడు పట్టె ఁజక్రము
అలమేలుమంగ భూమి యంబుజాలు చేఁబట్టిరి
కలసి మెలసేరు బంగారు మేడలనఁగ ॥కోనే॥

3.517

మాళవి

గుఱ్ఱాల (గట్టని తేరు కొంక కెందైనా (బారీ
విఱ్ఱవీ (గుచు (దీసీని వేడుకతో జీవుండు ॥పల్లవి॥

సరి పిఱుందే రెండు జంట బండికండ్లు
సరవితో (బాదాలు చాంపు నొగలు
గరిమ (జూపులు రెండు గట్టిన పగ్గములు
దొరయై దేహరథము దోలీంబో జీవుండు ॥గుఱ్ఱాల॥

పంచమహాభూతములు పంచవన్నె కోకలు
పంచల చేతులు రెండు బలు టెక్కెలు
మించైన శిరసే మీందనున్న శిఖరము
పంచేంద్రియరథము పఱపీంబో జీవుండు ॥గుఱ్ఱాల॥

పాపపుణ్యములు రెండు పక్కనున్న చీలలు
తోపుల యన్నపానాలు దొబ్బు (దెడ్లు
యేపున శ్రీవేంకటేశు (డెక్కి వీధుల నేంగంగ
కాపాడి నరరథము గడపీంబో జీవుండు ॥గుఱ్ఱాల॥

2.152

రామక్రియ

చేతులెత్తి మొక్కరో జీవకోట్లాల యిదె
యీత లాతల నిండిరదె నారదాదులు ॥పల్లవి॥

దిక్కులు సాదించ హరి తిరుతేరెక్కఁగాను
యిక్కడ రతి కెక్కిరి యింద్రాదులు
వెక్కసపు శార్ఙ్గము వెస చేతఁబట్టఁగాను
పక్కున గుండె వటిరి బహ్మాదులు ॥చేతు॥

యెడమ చేత శంఖ మెత్తినప్పుడు వేదము
కదఁగి మొదలెత్తిరి గౌతమాదులు
కుడిచేతి చక్రము గక్కున మెఱపించఁగాను
సుడిసియు మెఱసేరు సూర్యచంద్రాదులు ॥చేతు॥

లలి శ్రీ వేంకటేశు ఁడలమేలు మంగయు ఁబెండ్లి
నలరఁగ నమరిరి అమరాదులు
వెలయ నిత ఁడంతట విశ్వరూపము చూపఁగ
సలిగ ఁబొడచూపిరి నసకాదులు ॥చేతు॥

15-163

సాళంగనాట

చూడరో చూడరో నేఁడు సురులార నరులార
దాడవోయి దనుజుల దండించి తా వచ్చె ॥పల్లవి॥

వాయువేగమున వచ్చె వనజాక్షు నరదము
వేయి సూర్యుల ప్రతాపవిభవముతో
చాయల చక్రవాళాద్రి సముద్రాలు దాఁటి వచ్చె
ఆయితమై పైఁడి టెక్కేలవే కానవచ్చె ॥చూడ॥

మునుకొని మనోవేగమున వచ్చె హరితేరు
తనరారు కోటి చంద్రప్రభలతో
వెనుకొని దిక్కులెల్లా విజయము సేసి వచ్చె
కనకాచలముతో గక్కన సరివచ్చె ॥చూడ॥

గరుడవేగాన శ్రీవేంకటేశురథము వచ్చె
మరిగిన యలమేలుమంగసిరితో
ధరలోన వీధులేఁగి తన నెలవుకువచ్చె
పరగ హరిదాసుల పంతములు వచ్చె ॥చూడ॥

3.512

సాళంగనాట

తిరువీధులేఁగీని దేవతలు జయవెట్ట
హరి వాఁడె పెండ్లి కొడుకై ప్రతాపమున ॥పల్లవి॥

కనకపు ఁగొండ వంటి ఘనరథముపై
దనుజ మర్దను ఁడెక్కె ఁదరుణులతో
వినువీధిఁ బడెగెలు వేవేలు కుచ్చులతోడఁ
బెనగొనఁగ గదలె భేరులు మ్రోయఁగను ॥తిరు॥

వరుస ఁ జంద్ర సూర్యుల వంటి బండి కండ్లతోడ
గరుడ ధ్వజుఁడొరసి ఁగడు దిక్కులు
పరగు వేదరాసులే పగ్గాలు వట్టి తియ్యఁగ
సరుగ దుష్టుల ఁగొట్టి జయము చేకొనెను ॥తిరు॥

ఆటలు బాటలు వింటా నలమేల్మంగయు ఁదాను
యీటున శ్రీవేంకటేశుఁడెదురు లేక
వాటపు సింగారముతో వాకిట వచ్చి నిలిచీ
కోటాను ఁగోటి వరాలు కొమ్మని ఇచ్చుచును ॥తిరు॥

3-122

మాళవి

దిక్కులెల్లా సాధించి దేవదుందుభులు మ్రోయ
నెక్కడ చూచినఁ దానే యేఁగీ సేవించరో ॥పల్లవి॥

అదివో శ్రీహరితేరు అదె గరుడ ధ్వజము
కదలేటి ఘనతురంగము లవిగో
పొదలుఁ బూదండ లవే పొంచి వాగే ఘంటలవే
యెదుటఁ దిరు వీధుల నేఁగీ సేవించరో ॥దిక్కు॥

వారె అచ్చరలేమల వారె మునులు రుషులు
వారక కొలిచే దేవతలు వారే
వీరె యనంత గరుడ విష్వక్సేనాదులు
యీరీతిఁ బ్రతాపాన నేఁగీ సేవించరో ॥దిక్కు॥

వీఁడె శ్రీవేంకటేశుఁడు వీఁడలమేల్మంగపతి
వీఁడె శంఖ చక్రాదులు వెలసినాఁడు
పోఁడిమి వరము లిచ్చీఁ బొసఁగ దాసులకెల్లా
యేఁడేఁడు దప్పకుండాను యేగి సేవించరో ॥దిక్కు॥

3.50

సాళంగనాట

దిక్కులు సాదించఁబూని దేవదుందుభూలు మ్రోయ
యెక్కువతో శ్రీవేంకటేశు ఁడెక్కె ఁదేరు ॥పల్లవి॥

పన్నిద్దరు సూరియల బండి కండ్ల తేరు
సన్నుతి శేషాదిదేవాసనపు ఁ దేరు
కన్నుల పండుగైన గరుడధ్వజపు ఁదేరు
యెన్నగ శ్రీవేంకటేశుఁడెక్కె నిదె తేరు ॥దిక్కు॥

మించు నానామేఘముల మేలు కట్ల తేరు
చుంచుల నక్షత్రాల కుచ్చుతేరు
అంచె దేవతలే బొమ్మలై వుండినట్టి తేరు
యెందనఁగ శ్రీవేంకటేశు ఁడెక్కె నిదె తేరు ॥దిక్కు॥

అట్టె కిందేడు లోకములంత రూపులైన తేరు
నట్ట నడుమను బ్రహ్మాండపు తేరు
దిట్ట యలమేల్మంగతో ఁదిరమై వుండేటి తేరు
యిట్టె శ్రీవేంకటేశుఁ డెక్కె నిదె తేరు ॥దిక్కు॥

2.239

బౌళి

దేవదుందుభులతోడ దివ్యులతోడ
యీవేళ శ్రీహరితేరు యేఁగీ వీధులను ॥పల్లవి॥

గరుడ ధ్వజముతోడ కనకపు గుబ్బలతో
పరపై యష్టదిక్కుల బండి కండ్లతో
నిరతితో పట్టునూలి నిడుపపగ్గాలతోడ
యిరవై శ్రీపతి తేరు యేఁగీ వీధులను ॥దేవ॥

పచ్చల ప్రతిమలతో పగడపు నొగలతో
హెచ్చిన వైదూర్యపు టిరుసులతో
కుచ్చుల ముత్యాలతో గుంపుఁ బైడికుండలతో
యిచ్చల భూధవుతేరు యేఁగీ వీధులను ॥దేవ॥

మంచి నీలాల గద్దెతో మణిదర్పణాలతోడ
పొంచిన సింగారాలతో పూదండలతో
అంచె శ్రీవేంకటేశుతో నలమేలుమంగతోడ
యెంచఁగ దేవుని తేరు యేఁగీ వీధులను ॥దేవ॥

3.510

మాళవి గౌళ

దేవదేవ జగన్నాథ దివ్యమూరితి
చేవదేరే సింగారాన చిత్తగించు మిఁకను ॥పల్లవి॥

కలికి పిఱుఁదు నీకు ఘనచక్రముల తేరు
బలుచను గుబ్బల పైడికుండలు
అలరిన నడవులె హంసవాహనములు
కెలన నీకె ఁగైకొని గెలువుము మరుని ॥దేవ॥

వరుసమించు ఁబయ్యెద వ్రాతల పెను టిక్కెము
యిరుదెసల చెక్కులె యివె యద్దాలు
మొరయు గంటలతోడి మొలనూళ్లె పగ్గములు
పరగనీకె ఁబెండ్లాడి పచారించు పంతము ॥దేవ॥

కొదలేని హారములే కుచ్చుల పూదండలు
చదల నలమేల్మంగే సామ్రాజ్యము
యెదుట శ్రీవేంకటేశ యీకె నిట్టె కూఁడితివి
వదలక మన్నించి వన్నెకెక్కు రతులు ॥దేవ॥

26.310

సాళంగనాట

దేవదేవుఁడెక్కె నదె దివ్యరథము
మావంటి వారికెల్ల మనోరథము ॥పల్లవి॥

జగతి బాలులకై జలధులు వేరఁజేసి
వగటున తోలె నదె పైఁడి రథము
మిగులఁగ ఁగోపగించి మెరయు రావణ మీఁద
తెగి యెక్కి తోలేనదె దేవేంద్రరథము ॥దేవ॥

దిక్కులు సాధించి సీతాదేవితో నయోధ్యకుఁ
బక్కన మరలిచె ఁబుష్పరథము
నిక్కి నరకాసురుపై నింగిమోవ నెక్కి తోలె
వెక్కసపు రెక్కలతో విష్ణురథము ॥దేవ॥

బలిమి రుక్మిణి ఁదెచ్చి పరులగెలిచి యెక్కె
అలయేఁగు బెండ్లి కల్యాణ రథము
యెలమి శ్రీవేంకటాద్రి నలమేలుమంగఁగూడి
కలకాలమును నేఁగె ఘనమైన రథము ॥దేవ॥

1.400

బౌళి

దేవదేవోత్తముని తిరుతేరు
దేవతలు గొలువఁగా తిరుతేరు ॥పల్లవి॥

తిరువీధులేగీని తిరుతేరు
తిరుపు గొన్నట్లాను తిరుతేరు
తెరలించె దనుజుల c దిరుతేరు
తిరిగె దిక్కులనెల్ల తిరుతేరు ॥దేవ॥

ధిక్కరించీ మోతల ఁదిరుతేరు
దిక్కరి కుంభా లదర ఁదిరుతేరు
తిక్కు ముత్తెల కుచ్చుల తిరుతేరు
తెక్కులఁ బ్రతాపించీ ఁదిరుతేరు ॥దేవ॥

తీరిచెఁగలకలెల్ల ఁదిరుతేరు
ధీర గరుడ వాహపు ఁదిరుతేరు
చేరి యలమేలు మంగతో శ్రీవేంకటేశ్వరుని
తీరున నెలకొన్నట్టి తిరుతేరు ॥దేవ॥

4.320

మాళవి గౌళ

నానావర్ణముల నడ గొండ వలెను
దాన హరి తేరదె తగ తిరువీధుల ॥పల్లవి॥

కదలె కదలె నదె గరుడధ్వజుని తేరు
అదె మిన్ను మోచిన నీలాద్రి వలెను
యెదిరె నెదిరె నదె యిందిరాధిపుని తేరు
కదిపి చుక్కలు మోచే కనకాద్రివలెను ॥నానా॥

తిరిగె తిరిగె నదె దేవదేవుని తేరు
అరుదైన ఘన మంద రాద్రివలెను
పరువులిడీ నదె పట్టపు శ్రీపతితేరు
విరివి గైలాసపు వెండికొండవలెను ॥నానా॥

దగ్గరె దగ్గరె నదె దైవశిఖామణి తేరు
అగ్గలపు శ్రీ వేంకటాద్రివలెను
అగ్గమై శ్రీవేంకటేశు డలమేలు మంగగూడె
తగ్గు లేని మొత్తపు దొంతర కొండవలెను ॥నానా॥

4-55

వసంతం

నిండెను లోకములెల్ల నెరి నితని కరుణ
పండి రాసులాయ cగీర్తి ప్రతాపము లెల్లను ॥పల్లవి॥

గరుడ వేగమున cగదలె విజయరథ
మిరవై యందు దేవుcడేగు చుండcగా
సారథి cబట్టుకుచ్చులు చుక్కలలో సందడించ
గరిమ cబైడి కుండలు గగనము దాcకను ॥నిండె॥

అనిల వేగమున నదె వెడలె రథము
అనిమిషులు పగ్గములందు కొనcగా
తనుcదానె ఘనశంఖధ్వనులు దిక్కుల నిండ
సునిసి చక్రము దనుజుల సాధింపcగను ॥నిండె॥

వెలయ మనోవేగాన వేంచేసి మగిడి రథ
మెలమి cదారు దాసులు యేచి పొగడ
అలమేలు మంగ దనకట విడె మియ్యcగాను
బలిమి శ్రీవేంకటాద్రి పతి మించీ నిందును ॥నిండె॥

4.299

సాళంగనాట

భీకరపు చక్రమదె పిడుగులు రాలీనదె
పైకొని నిలువరాదు పారరో దిక్కులకు ॥పల్లవి॥

బండి కండ్ల రవమదే బంగారు మెఱుఁగులవే
కొండవంటి రథమదె గొడుగులవే
మెండుగ దేవుఁడు వీధి మెరసి యేతెంచీ వాఁడే
బందు బందై యసురలు పారరో దిక్కులకు ॥భీక॥

గరుడధ్వజమదే ఘంటారవములవే
సొరిది ముత్యాల కుచ్చులు నవే
బిరుదు శంఖము మ్రోత బెరయించీ దేవుఁడదే
పరగ దానవు లెల్ల c బారరో దిక్కులకు ॥భీక॥

ముంగిట బలములవే మొరసీ భేరులవే
సంగతి cబ్రతాపమదే సాకారమదే
కుంగ కలమేలుమంగ cగూడి శ్రీవేంకటేశుcడు
భంగపెట్టి దైతేయులు పారరో దిక్కులకు ॥భీక॥

3.164

సాళంగనాట

మిన్ను నేలా నొక్కటైన మేటి తేరు
కన్నుల పండువయిన శ్రీకాంతుని తేరు ॥పల్లవి॥

జలధుల మీఁదను చక్కగా నేగెను తేరు
బలిమి ఁగులాద్రులపై ఁ బారెను తేరు
పెలుచు లంకముంగిట పేరెలు వారెను తేరు
చెలఁగె దిగ్విజయపు శ్రీహరితేరు ॥మిన్ను॥

రమణ ఁగుండిన నగరము చుట్టు కొన్నతేరు
తిమురుచు రుకుమిణి ఁదెచ్చిన తేరు
సమరములో జరాసంధుని ఁదోలిన తేరు
అమరుల వెనుబలమగు శౌరి తేరు ॥మిన్ను॥

వొట్టి సృగాల వాసుదేవుని భంగించిన తేరు
బెట్టు పౌండ్రకునిపై దాడి వెట్టిన తేరు
అట్టె శ్రీవేంకటేశు ఁడలమేలు మంగ ఁగూడి
పట్ట మేలుచు నెక్కిన పరమాత్ము తేరు ॥మిన్ను॥

2. 227

సాళంగనాట

మునులాల జనులాల ముంచిన దేవతలాల
పనివూని మొక్కరో పరమాత్మునికి ॥పల్లవి॥

కనకాచలమువంటి ఘనదివ్యరథముపై
వనజాక్షు ఁడెక్కి వీధి వచ్చీ వాఁడె
పెనుదళమై నడచె విష్వక్సేనుఁడిదె దేవిడి
కని మని సేవించడో కన్నుల పండుగలు ॥ముని॥

గగన వాహిని వంటి గరుడధ్వజముతోడ
అగడై వీధి నేగే చక్రాయుధుఁడు
పగటు విజయముతో పాంచజన్యము వట్టీని
నిగిడికొని యాదరో నిచ్చకల్యాణములు ॥ముని॥

వరుస భాగ్యదేవత వంటి యలమేలుమంగ
వురమెక్కఁగ శ్రీ వేంకటోత్తముఁడు
తిరమై నెలవుకొనె దివ్యనగరులోనను
శరణని బదుకరో సాక్షాత్కరమున ॥ముని॥

15.192

శంకరాభరణం

మొక్కరో పరుషలు మోహనమూర్తికి
వెక్కసమగు శ్రీ వెంకటపతికి ॥పల్లవి॥

హరిరథమదే ముందరి నొగలవిగో
గరుఁడ ధ్వజమదే ఘంట లవే
సరిఁదిరిగేటి కాంచన చక్రము లవే
తిరువీధుల నేతెంచే ఁగనరో ॥మొక్క॥

తేరు పడగలవే తెల్లగొడుగు లవే
తోరణంబులవే సారథి వాఁడే
ధీరతఁగట్టిన దివ్యహయము లవే
మేరువు వలెనే మెరసీ నదివో ॥మొక్క॥

పసిడికుండ యదే పట్టు కుచ్చు లవే
వెసనడుమ వాఁడే శ్రీవేంకటేశుఁడు
యెసఁగి యురమునను యిదే యలమేల్మంగ
వసుధ పెండ్లి తేరు వచ్చీ నిదివో ॥మొక్కరో॥

12-402

సాళంగనాట

మొక్కరో మొక్కరో మీరు మోమున cగళలు దీరె
యెక్కువ శ్రీవేంకటేశు cడింతులలో వాcడె ॥పల్లవి॥

తేరు మీcదె నెక్కి హరి దేవుళ్ళు cదానును వాcడె
భోరునను దేవదుందుభులు వాcగcగా
తోరపు మోcకులు వట్టి దొరలు బ్రహ్మాదులెల్ల
ధీరత cదీశేరదే తిరువీథులందును ॥మొక్కరో॥

వేడుక రథము మీcద వెలసే శ్రీపతి వొద్ద
ఆడేరు పాడేరు అచ్చర లెల్ల
వీడెపు సెలవులతో వెలcదులతో హరి
యీడు లేక యేcగి వచ్చీ నింటింటి వాకిటను ॥మొక్కరో॥

శ్రీవేంకటేశుcడు వాcడె యలమేలుమంగ
సావధానమున సరసము లాడcగ
దేవాసనం బెక్కి తేcకువ నారగింపులు
వావిరి c జేకొనీ వాcడె వాడవాడలను ॥మొక్కరో॥

11-304

సాళంగనాట

మొక్కరో సేవించరో మునులాల ఋషులాల
దిక్కుల సాధించీ నదే దేవుఁడు ॥పల్లవి॥

అరదము మీఁద నెక్కి అమరులు గొలువఁగ
సిరితో వీధుల నేఁగీ శ్రీవిభుఁడు
గరుడధ్వజముతోడ ఘనచక్రాయుధముతో
దొరదైవ మదిగో పొందుగ మెరసీని ॥మొక్కరో॥

గొడుగులు ఁబడిగెలు కోటాన ఁగోట్లాడఁగా
వెడలె వెడలె నదే విష్ణు దేవుఁడు
నడుమను రంభాదులు నాట్యము లాడఁగాను
అదరి వుత్సవ మందీ నాదిమూరితీ ॥మొక్కరో॥

సారె నింటింటి విందులు చవులు చూచుకొంటాను
సారెకు రథము దోలీ సర్వేశ్వరుఁడు
ఆరీతి శ్రీవేంకటేశుఁడలమేలుమంగ ఁగూడి
కోరిన వరము లిచ్చీ ఁగుంభినీరమణుఁడు ॥మొక్కరో॥

13-385

నాట

వీది వీది వాఁడే వాఁడే వీఁడే వీఁడే చెలఁగీని
ఆదిదేవుఁడు శ్రీవేంకటాద్రి మీఁదటను ॥పల్లవి॥

గరుడధ్వజంబదె ఘనవిష్ణురథమదె
సరి శంఖ చక్రములు శార్ఙ్గమునదె
హరి యందు మీఁదటను ఆయిత్తమై యున్నాఁడదె
అరులనెల్ల గెలిచి అమరుల ఁగావను ॥వీది॥

సారథి యల్లవాఁడె చాలి రణభేరి యదె
అరయ నిరుమేలా బ్రహ్మాదులు వారే
పేరుకొన్న వేదముల బిరుదు పద్యములవె
శ్రీరమణుఁడు మెరసె చిక్కులు వాపఁగను ॥వీది॥

ఆటలపాటలు నవె అచ్చరలేమలు వారె
చాటున నలమెల్మంగ సంగడి నదె
యీటులేని శ్రీవేంకటేశు ఁడేఁగీ నల్లవాఁడె
కోటాన ఁగోటి దాసుల కోరిక వీడేర్చను ॥వీది॥

3.274

మాళవిగౌళ

వీదుల వీధులనెల్లా విష్ణుఁడు సంచరించీని
పోది మాని కన్న గతై పొందు మీ రసురలు ॥పల్లవి॥

తేరుమీఁద నెక్కి నేఁడు దేవోత్తముఁడు వాఁడె
సారమైన శంఖచక్ర శార్ఙ్గాయుధము లవే
కారుకమ్మి నాకాసాన గరుడధ్వజం బదే
పారరో దానవులాల పంతముల విడిచి ॥వీదుల॥

దండవెట్టి నల్లవాఁడే దైవాల రాయఁడు
దండి నెట్టెపు ఁజుట్ల త పారపు చుంగు లవే
కొండవంటి రథమిదె కొనపైఁడి కొండ లవే
గుండు గూలి విరుగరో గొబ్బున దైతేయులు ॥వీదుల॥

విజయ శంఖము వట్టె వీఁడె శ్రీవేంకటేశుఁడు
భజన నలమేల్మంగ పలుమారు మెచ్చీ నదె
త్రిజగాన నాతని ఁజేరిన దాసు లిదె వీరె
గజబెజ లిఁక నుడుగరో రాక్షసులు ॥వీదుల॥

2.487

సౌరాష్ట్రం

వీదుల వీదుల విభుఁడేఁగీ నిదె
మోదము తోడుత మొక్కరో జనులు ॥పల్లవి॥

గరుడధ్వజమదె కనకరథంబదె
అరదముపై సూరి యలవాఁడె
యిరుదెసల నున్నారు యిందిరయు భువియు
పరఁగఁ బగ్గములు పట్టరో జనులు ॥వీధుల॥

ఆడే రదివో యచ్చర లెల్లను
పాడేరు గంధర్వ సతు లెల్లా
వేడుకతో వీఁడె విష్వక్సేనుఁడు
కూడి యిందరును ఁజూడరో జనులు ॥వీదుల॥

శ్రీవేంకటపతి శిఖరము చాయదె
భావింప బహువైభవము లవే
గోవింద నామపు ఘోషణ లిడుచును
దైవం బితఁడని తలఁచరో జనులు ॥వీదుల॥

4-286

మాళవిగౌళ

రెక్కల కొండవలె మీరిన బ్రహ్మాండమువలె
వెక్కసమైన తేరుపై వెలసీని దేవుఁడు ॥పల్లవి॥

బిఱబిఱ ఁదిరిగేటి పెనుబండి కండ్లతో
గుఱుతైన పడగెల గుంపులతో
తటిమితో ధరణి గ్రక్కదల ఁగదలెను తేరు
మెఱసీ వీధివీధులు మేఁటియైన దేవుఁడు ॥రెక్క॥

ధగధగమను నాయుధపు మెరుఁగులుతోడ
జిగిమించుఁ బగ్గముల చేరులతో
పగలు రాకాసులపై ఁ బారీ నదె తేరు
నిగిడి నలుదిక్కుల నీటు చూపీ దేవుఁడు ॥రెక్క॥

ఘణఘణమనియెడి గంటల రవముతోడ
ప్రణుతి నలమేల్మంగ పంతాల తోడ
రణములు గెలిచి మరలె నదే తిరుతేరు
గణుతి కెక్కెను శ్రీవేంకటగిరిదేవుఁడు ॥రెక్క॥

3.145

సాళంగనాట

సిగ్గరి పెండ్లి కొడుకు చెలుల ముందర నెల్లా
యెగ్గెరఁగక మెరసీ నిదివో యనుచు ॥పల్లవి॥

జంట తేరుల మీఁద సతులు నీవును నెక్కి
యింటింట వీదివీది నేఁగి రాఁగాను
పెంటల గోపికలెల్లా పెదపెద మేడలెక్కి
నంటున ఁజూచి సిగ్గుతో నవ్వులు నవ్వేరు ॥సిగ్గరి॥

గొడుగుల నీడను కోటు పడిగెలతోడ
యెడనెడ వాతల నీవేఁగి రాఁగాను
మెడలెత్తి నీ పొందుల మెలుత లబ్బుర మంది
జడిగొని తోఁగి చూచి జాణతణాలాడేరు ॥సిగ్గరి॥

విరులదండలలోన వింజామరలలోన
యిరవై దేవుళ్ళు నీవు నేఁగి రాఁగాను
పరగ నలమేల్మంగ పతివి శ్రీవేంకటేశ!
సొరిది ఁబుర సతులు చూచి పొగడేరు ॥సిగ్గరి॥

18-73

గౌళ

హరియు సిరియు నేఁగే రదివో తేరు
పరంజ్యోతి స్వరూపపు పైఁడి కుందతేరు ॥పల్లవి॥

గరుడధ్వజపు ఁదేరు కనకమయపు ఁదేరు
సురలు బొమ్మలైనారు చుట్ల ఁదేరు
మెరుఁగుల మేఘముల మించు ఁగొణిఁగెల తేరు
సిరుల ధ్రువలోకపు శిఖరపు ఁదేరు ॥హరి॥

బలుకుల పర్వతాలె బండి కండ్లైన తేరు
నలుదిక్కులంచుల వున్నతపుఁ దేరు
కొలఁది లేని చుక్కల కుచ్చుల ముత్తేల తేరు
మెలుపు నాకాశ గంగ మేలుకట్ల తేరు ॥హరి॥

మునులనే వుత్తమశ్వములుఁగా, గట్టిన తేరు
ఘనమహిమలనే సింగారపు ఁదేరు
యెనసి శ్రీవేంకటేశుఁ డెపుడూ నలమేల్మంగ
దినదిన భోగముల ఁదిరమైన తేరు ॥హరి॥

2.366

అనుబంధం - 2

తి.తి.దే శాసనాలలో రథోత్సవాలు

సంఖ్య	సంపుటం	శాసన సంఖ్య	సంవత్సరం	కైంకర్యపరులు
1	II	68	1476	శ్రీశఠగోపదాసర్ నరసింహరాయ మొదలియార్
2.	II	109	1479	కుమార తాతయ్యంగార్
3.	II	96	1491	అరవణై పెరుమాళ్దాసర్ ఇలైయ పెరుమాళ్ అప్పయన్
4.	II	104	1493	కుమార తాతయ్యంగార్ పొట్టి భట్టార్ సప్తగిరి నాదర్ అలగప్పినార్
5.	II	105	1493	పెరియపెరుమాళ్ దాసర్
6.	II	108	1493	అరిరాయ ముదలియార్ అయ్యప్పన్
7.	II	113	1494	తిమ్మన తనాయకర్
8.	II	132	1495	పల్లవరాయర్ చందిర పిళ్ళైయార్ మలైనిన్ఱ పెరుమాళ్ మలై ఏరుం పెరుమాళ్
9.		134	1495	కందాడై రామానుజయ్యంగార్
10.	III	2	1504	అనుసంధానం తిరువెంకట జియర్
11.	III	11	1507	తిప్పుసెట్టి

12.	III	15	1508	నరసింహరాయ ముదలియార్ రామయ్యన్
13.	III	113	1516	దైవత్తాన్ అరసు
14.	III	142	1520	కందాడై మాధవయ్యంగార్
15.	IV	93	1530	కందాడై రామానుజయ్యంగార్
16.	IV	06	1530	తాళ్లపాక తిరుమలయ్యంగార్
17.	IV	27	1533	నాగుసెట్టియార్ కుమార నారాయణ సెట్టియార్
18.	IV	81	1537	అడైప్పం విశ్వనాథనాయక్కర్
19.	IV	87	1537	కృష్ణప్ప సెట్టియార్
20.	IV	110	1538	అడైప్పం బయ్యప్పనాయకర్
21	IV	129	1539	పెద్ద తిరుమలయ్యంగార్
22	V	02	1542	కోయిల్ కేళ్విజీయర్ వానమామలై జీయర్
23	V	08	1543	ఎల్లప్పపిళ్ళై మరియు 8 మంది
24.	V	60	1545	వెంకటత్తుతైవర్
25.	V	96	1547	తిమ్మరాజర్
26.	V	99	1547	తాళ్లపాక తిరుమలై అయ్యంగార్
27.	VI	05	1583	ఏట్టూర్ తిరుమలై కుమార తాతాచార్యర్ అయ్యన్

అనుబంధం - 3

తిరుమల రథోత్సవము - వెంగమాంబ

వెంగమాంబ తరిగొండను వీడి తిరుమల చేరి ఇంచుక స్థిరపడిన నాటినుండి ప్రతిదినము సాయంవేళలో స్వామివారి కైంకర్యములు ముగియు ఏకాంతసేవా సమయమునకు ఆలయమున కరిగి కర్పూరహారతి యొసగి వచ్చుచుండెడిది. తరతరములుగా మహాత్ముల, మహనీయుల కైంకర్యము లందు కానిన శ్రీవేంకటేశ్వరునకు, ఒకానొక స్త్రీ - ఆమె యెంతటి భక్తురా లైనను - పూర్వాచార విరుద్ధములుగా సకేశియై యున్నట్టిది. కర్పూర హారతి యిచ్చుట, ఆ హారతిలో శ్రీస్వామివారి నిత్యపుజాక్రమము ముగియుట యను విషయములు తత్రత్యులగు అర్చక శిఖామణులకు అసూయావకము లయ్యెను. అందుచే వారొక నాడా యమకు వినిపించునటుల ఈసడింపు పల్కులు పలుకుకొనిరి. నిత్యకైంకర్యపరులైన వారి పల్కులు స్వామివారికిని సమ్మతములై యుండు ననెడు సద్భావముతో, హారతి యొసగి, వెంగమ్మ, ఆ మఱునాడు గుడి కేగక తన యింట అర్చనలోనున్న శ్రీనివాస ప్రతిమకు హారతి యిచ్చి సంతృప్తి నొందెను. అట్లామె గుడికి రాకపోవుట అంతకు ముందటి దినమున తమలో తాము పల్కుకొన్న పల్కుల యొక్క ప్రభావమేయని అర్చకులు తనిసి, ఆ యుత్తమ భక్తురాలి కైంకర్యమును గూర్చి యెగతాళిగా మాటలాడుకొనిరి.

ఆ మఱుసటి దినము రథోత్సవము. భక్త బృందము యొక్క మేరమీఱిన యుత్సాహముచే తిరువీధులలో నడగొండవలె కదలి వచ్చుచున్న వేంకటేశ్వరుని తేరు వెంగమాంబ యింటి వద్దకు వచ్చునప్పటికి నిశ్చలము నిలిచిపోయెను. రథమును ముందునకు కొనసాగించుటకు మహంతు మొదలగు అధికారులెంత ప్రయత్నించినను భక్తాదులు బలము కొలది లాగినను కట్టు కదలదయ్యెను. అయ్యది మహాభక్తురాలగు తరిగొండ వెంగమాంబ ప్రభావమై యుండునని అర్చకస్వాము లప్పటికిని గ్రహింప

గల్గిరి. ఆ పూజారులు తడుముకొనుచు ఆమె సమక్షమున కరిగి తమ తప్పులను క్షమింప వేడికొనిరి. శ్రీవారి రథము సాగిపోవునటుల, వచ్చి కర్పూర హారతి యిచ్చి ప్రార్థింపవలసినదిగా మిగుల బ్రతిమాలు కొనిరి. పశ్చాత్తాప తప్తులైన వారి యభ్యర్థనల నంగీకరించి మహంతు మున్నగువారి కోరిక నమస్కరించి వెంగమ రథముకథ కేతెంచి రథా రూడుడై యున్న శ్రీ భూసమేత వేంకటేశ్వరునకు పరమభక్తితో కర్పూర నీరాజన మొసంగెను. ఆ పిమ్మట తేరుమెల్లగా కదలిపోయి గమ్యము చేరినది. ఆనాటినుండి వెంగమాంబ హారతి ఆలయాధి కారులచే నిత్యహారతిగా అంగీకరింపబడెను.

– తరిగొండ వెంగమాంబ కృతులు – సవిమర్శక పరిశీలనము
పు. 28

అనుబంధం - 4

రథోత్సవ సంకీర్తనలలో రథాలు - తేరులు

అర్జును బండి తేరు		నందిఘోషము – అగ్నిదత్తము
ఆదిత్యుని తేరు		1–424
ఇంద్ర రథము		4–26 అపరాజితము లేక కౌతకం
చందురుని తేరు	:	1–424
దేవేంద్రరథము	:	1–400
దైవశిఖామణి తేరు	:	4.55
మరు తేరు		1–424
వనజాక్షునరదము		
వాసుదేవుని తేరు		3.53
విష్ణుని రథము	:	శతానందము – అనేక ఘంటలు కలది
శ్రీకాంతుని తేరు		2.227
శీపతి తేరు		4.55

శ్రీవిభుని తేరు	:	3.146
శ్రీవేంకటాద్రుని తేరు	:	2.110
శౌరి తేరు	:	2227
హరి తేరు	:	3.227
ఉన్నతపు తేరు	:	2.360
కనకపురథము	:	23.325
కనకమయపు తేరు	:	4.31, 4.286
కల్యాణ రథము	:	1.400
కుండ తేరు	:	2.366
ఘనరథము	:	3.122
ఘన దివ్యరథము	:	15.192
ఘనమైన దివ్యరథము	:	1.400
చిన్నరథము		
తిరుతేరు	:	18.145
ధ్రువలోకపు తేరు	:	12.55
పెండ్లి తేరు	:	12.402 2.110
పైడి కుండ తేరు	:	2.366
పైడి రథము	:	1.400
బండి తేరు		
బ్రహ్మాండమైన తేరు	:	4-31, 2-239
మేటి తేరు	:	2.227
సింగారపు తేరు	:	2.110, 4.31
శోభనపు తేరు		4.35

అనుబంధం - 5

(అ) రథసంబంధి పదాలు

కంచిరథం	:	60' అడుగుల రథం ఎత్తు, 10 అడుగుల వ్యాసం గల చక్రం. దక్షిణ దేశరథాలలో అందమయిన రథం
కుంభకోణరథం	:	ఆరావముదన్ పెరుమాళ్ గర్భగృహమే రథాకారం ఇదేకాక చిత్తిరత్తిరుత్తేర్ (చైత్రమాసంలో ఊరేగే తేరు) వాడుకలో ఉండేది ఇపుడు చిన్నరథమే
కోణార్కరథం	:	12 జతల చక్రాలు, సప్తాశ్వములు గల 70 మీ. ఎత్తు రథం
జగన్నాథరథాలు	:	నందిఘోష, అలధ్వజ, పద్మధ్వజరథాలు
తాడిపత్రిరథం	:	చింతల వెంకట రామస్వామి ఆలయంలోని రథం
నాట్యసభారథం	:	చిదంబరంలోని నటరాజమూర్తికి ఎదురుగాగల రథాకృతి మండలం
బహుశిలారథం	:	హంపిలో విఠలాలయం దగ్గరి రథం. 4 చక్రాలలో ఒక చక్రం తిరిగేదట. రాయలవారు ఆ చక్రాన్ని త్రిప్పి సమరానికి వెళ్ళేవాడట
అతిరథులు	:	ధర్మజ, ధృష్టద్యుమ్న, దుర్యోధనాదులు. ఏనుగులతో, గుర్రాలతో, యోధులతో, రథ సారథులతో యుద్ధం సలిపేవాడు
అతిరథోత్తములు		భీష్మ, ద్రోణ, అర్జున, భీమ, అభిమన్యులు
అర్జునరథం		దేవుని ఊరేగించే రథాకృతి కలిగినది (మహాబలిపురం)

అర్ధరథులు	కర్ణవిందాను విందులు
ధర్మజరథం	దేవుని ఊరేగించే రథాకృతిగలది. (మహాబలి పురం)
ద్రౌపదీరథం :	మహాబలిపురంలో పాండవరథాల మధ్య చిన్న రథం
పరంరావాహన రథం:	గుఱ్ఱం మొదలగు వానిచే అన్ని మార్గాలలో సంచ రించగలిగే రథం
పైనీత రథం	ఇతర రథాలకు శిక్షణ ఇచ్చే రథం
పుష్య రథం	యుద్ధంలో వాడబడని రథం
భీమరథం	కిందిభాగం దీర్ఘచతురస్రంగా ఉండి పైకప్పు గజపృష్ఠాకృతి గలది
మహారథులు	సైంధవ, ద్రుపద, విరాటాదులు, 10,000 మంది ధానుష్కులతో పోరాడే వ్యక్తి
రజతరథం	రామేశ్వరంలో శివరాత్రినాడు పరమశివుడు ఊరేగే రథం
రథంతరుడు	దుష్యంతుని తండ్రి
రథకారః	రథం తయారు చేసేవారు. మహిషులు, కరణులు, భృగువులు మనువు సంతతివారు, కుమ్మరులు, విశ్వకర్మశిష్యులు
రథబంధం	బంధకవితా విశేషం – చిత్రకవితా విశేషం తమిళ సాహిత్యంలో, వైష్ణకవులు, శైవ కవుల రథబంధాలున్నాయి.
రథ రంగవల్లి	రథాకారంలో వేసే ముగ్గు

రథాకృతి దీపాలయం:	దిగువ మంగళగిరి గరుడాళ్వార్ ఉపాలయం
రథాకృతి మండపం :	సింహాచలంలో దేవాలయానికి ఈశాన్య దిశలోని చిన్న మండపం
రథవాడ న్యాయం	
రథసప్తమి	మాఘమాసంలో శుద్ధ సప్తమి నాటి పర్వదినం. తిరుమలలో సూర్యప్రభ, శేష, గరుడ, హనుమద్వాహనాలపై ఊరేగే పర్వదినం
రథస్థా	మహాభారతంలో పేర్కొనబడినది
రథాంశధరుడు	కృష్ణుడు, విష్ణువు
రథాంగపాణి :	రథాంగమైన చక్రాన్ని చేతియందు కలవాడు
రథావర్తం	ఒక తీర్థ విశేషం
రథ్యాదీపన్యాయం	
రథి	12 సౌవీర వీరులలో ఒకడు తన సారథిని గుఱ్ఱాలను సేనను రక్షిస్తూ యుద్ధం చేసేవాడు
రథితరగణం	ఆంగీరస సంతతిలోని ఒక ఉపగణం
రథీతరగోత్రం :	ఒక గోత్ర పురుషుడు
శ్రీవిల్లిపుత్తూర్‌రథం :	వానమామలై జీయర్ నిర్మించిన రథం. '160' అడుగుల ఎత్తు 15 వేల మంది లాగ వలసిన రథం. తిరుమల నాయకర్ రథం ప్రస్తుతం లేదు.
రాతిచక్రరథం	కొలను పాక శివాలయ రథం

రథోద్ధతం : ఒక ఛందోరీతి

సమరథులు దుర్యోధనుని సోదరులు, శకుని మొదలయినవారు

సర్వపథగం : అన్ని మార్గాలలో సంచరించ గల రథం

సహదేవరథం క్రింది భాగం దీర్ఘచతురస్రంగా ఉండి పైకప్పు గజపృష్ఠాకృతి కలచి (మహాబలిపురం)

స్వర్ణరథం : మధురలోని మీనాక్షి ఆలయంలోని రథం

(ఆ) రథ రథాంగ సంబంధి ఉపమలు

రథం :

దేహరథము 2.152, నరరథము 2.152, దేహరథము 8.90
పంచేంద్రియరథము 2.152, పైడికొండ 2.487
గరుడుడు మందట నిలిచినట్లు 3.93
పదివేలుసూర్యబింబములుదయించినట్లు 3.93
మెచ్చుల మెరుగులతో మేఘము వాలినట్లు 3.93
వోటి చంద్రప్రభలతో 3.512
వేయిసూర్యుల ప్రతాపవిభవముతో 3.512
శేషుడే 4.31, కనకపుకొండ 3.122
కనకాద్రి 4.55, నీలాద్రి 4.55, మందరాద్రి 4.55
వెంకటాద్రి 4.55
కాంత నిలువు 23.375

శిఖరం : శిరసు 2.152, కోపు సొబగు 8.90, పెనుకొప్పు 23.373

ధ్వజం : కప్పుపయ్యెద 8.90 గగన వాహిని 15.192
పయ్యెదకొంగు 23.377 వెలది పయ్యెద 23.375

టెక్కెము : చేతులు 2.152 పయ్యెద 26.310

కుచ్చులు: నక్షత్రాలు 2.239, కొలది లేని హారాలు పట్టుకుచ్చులు 2.366
ముత్యాలకుచ్చులు 3.166
పంచవన్నెభూతములు

పంచవన్నెకోకలు 2.152 మేఘాల మేలుకట్లు 2.239

పైడికుండలు చందురుడు రవి 3.146, బలుచనుగుబ్బలు 26.310

సింహాసనము - ప్రకృతి 3.146

అద్దము చెక్కులు 26.310

సింగిణీ విండ్లు చెలువపు బొమ్మలు 23.375

బాణములు. చూపులు 23.375

విజయ శంఖము కంఠము 8.90

బొమ్మలు దేవతలు 2.366 సురలు 2.366

పువ్వుల గుత్తులు - చన్నులు 8.90 కుచములు 23.375

తురగములు మునులు 2.366 వేదములు 3.146 కోరికలు 8.90

సారథులు జీవులు 3.146

నొగలు పాదములు 2.152

పగ్గలు చూపులు 2.152 శాస్త్రాలు 3.146
కాగిటి హస్తములు 23.375
గంటలమొలనూళ్ళు 26.310

బండికండ్లు. పన్నిద్దరు సూరియులు 2.229
సరిపిఱుదు 2-152 పాదాలు2-152

పంచభూతములు 3.146 దిండుకల పిరుదులు 8.90
బంతినున్న పిరుదులు 23.375 పిరుదు 26.310

చీలలు	పాపపుణ్యములు 2.152
తెడ్లు	అన్నపానాలు 2.152

అనుబంధం - 6

కతిపయ శబ్దాలకు అర్థవిశేషాలు

1.424 సూర్యవీధి, తూర్పున ఉన్న వీధి
సోమవీధి, ఉత్తరమున ఉన్న వీధి
సోమ సూర్యవీధులు తిరగడమంటే ప్రదక్షిణం ఆచరించడం
మరుతేరు మన్మథుని తేరు - చిలుక

2.366 పలుకుల పర్వతాలు : వేదములనే పర్వతాలు

4.26 శేషాదులు , అనంత, గరుడ, విష్వక్సేనాదులు

3.146 పంచభూతాలు. పృథ్వి, అప్, తేజస్సు, వాయువు , ఆకాశం

2.3.375 అక్షయ బాణములు - అమ్ములు పొదిలో ఎన్ని బాణాలు తీసుకొని వేస్తున్నా తరుగని బాణాలు

2-110 జట్టి = మల్లయోధుడు

1.8.138 సంగడి = సమీపము, పార్శ్వము, వెనుక, జత

4.131 ఆరతులు = హారతులు
నిత్యులు=ఏనాడు సంసార సంసర్గంలేక జ్ఞానసంకోచం లేక పరమపదంలో నిత్యనివాసం చేసే ఆత్మలు; ముక్తులు ముందు సంసారబంధంకలవారై అనంతరం నివర్తింపబడిన సంసార బంధం కలవారు మోక్షము కలవారు ముక్తులు

3.92 కొఱ్ఱు - మేకు. వెన్నెల నాఁడు = పూర్ణిమ

3.93 దుందుభి : భేరి

6.178 త్రిదశులు = దేవతలు

3.517 కరిలాంఛనధ్వజము = ఏనుగు గుర్తుగలిగిన ధ్వజము - లక్ష్మి రథధ్వజము

15.163 శార్ఙ్గము - మహావిష్ణువు విల్లు పేరు
పాంచజన్యము - విష్ణువు శంఖము పేరు
సుదర్శనము - విష్ణువు చక్రాయుధము పేరు

3.512 చక్రవాళము - చుట్టుఁగొండ

2.2.29 పన్నిద్దరు సూరియలు. 12గురు ఆళ్వారులు

పొయ్గై (సరోముని) పూదత్తాళ్వార్ (భూతము) పేయాళ్వార్ (భక్తి సారగురు) తిరుమళిశై (భక్తి సారయోగి) నమ్మాళ్వారు (శ్రీశఠకోప) మధురకవి, కులశేఖరాళ్వార్, తిరుప్పాణాళ్వార్ (గాయకయోగి)

తొండరడిప్పొడియాళ్వార్! (విప్రనారాయణ) పెరియాళ్వార్ (విష్ణుచిత్తయోగి) ఆండాళ్ (గోదాదేవి) తిరుమంగై ఆళ్వార్ (పరకాలయోగి) కిందేడు లోకములు = అతల వితల తలాతల రసాతల మహాతల పాతాళములు

4.320 తిరుపు = తిరుగుట
దిక్కరికుంభాలు - ఐరావతము, పుండరీకము, అంజనము, కుముదము పుష్పదంతము, సార్వభౌమము, సుప్రతీకము

4.55 మందరాద్రి - కైలాసానికి ఆరువందల యోజన దూరం గలపర్వతం అమృతమథనం ఈ అద్రిని దేవదానవులు కవ్వంలా వాడారు.

2.222 కుండిన నగరము = రుక్మిణి తండ్రి పాలించునగరము

విష్వక్సేనుడు = దేవతల సేనాధిపతి, సేనాముదలి

11.304 ఆరగింపులు - స్వామికి సమర్పించే తళిగైలు. సుగియన్ప్పడి, అతిరసప్పడి,అప్పప్పడి, ఇడ్డిఅప్పడి, దోసైప్పడి, మొదలయినవి. తాళ్లపాక పెదతిరుమలయ్య బ్రహ్మోత్సవాల కాలంలో రకరకాల ఆరగింపులకు గ్రామాలు దానాలు చేసినవాడు.

ఉపకరించిన రచనలు

ఆంధ్రుల సంస్కృతి - చరిత్ర 1, 2 భాగాలు (1993) - కంభంపాటి సత్యనారాయణ.

తరిగొండ వేంగమాంబ కృతులు - సవిమర్శక పరిశీలన - డా॥ కె.జె. కృష్ణమూర్తి.

తిరుమలలో తిరునాళ్ళు (1985) - డా॥ సి. గోవిందరాజు.

తెలుగు పర్యాయ పద నిఘంటువు (1998) - ఆచార్య జి.ఎన్.రెడ్డి

భారతదేశ చరిత్ర - రథముల వైశిష్ట్యము (1991), వేదాంతం రాజగోపాల చక్రవర్తి.

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారత నామ సర్వస్వం (2010) - పుత్తా పుల్లారెడ్డి.

శ్రీవారి బ్రహ్మోత్సవము (1993) - వేదాంతం శ్రీవిష్ణు భట్టాచార్య.

ప్రాచ్యకళాశాల పాఠ్యాంశముల నేర్పి
తెలుఁగుపై ననురక్తి వెలుఁగఁజేసి
'ఊరుకానీయూర' నుద్యోగ మిప్పించి
ధైర్యసాహసముల దారిఁజూపి
విశ్వవిద్యాలయ విఖ్యాతి విలసిల్ల
నాచార్యపదవిలో నమర నిచ్చి
నెమ్మది కలిగించు నీ కొల్వులో నిల్పి
పేరుప్రతిష్ఠల పెంపు నెరపి

మెరయు శిష్యాభిమానంబు తరుగకుండ
సచివగణముతో నెయ్యంబు సడలకుండ
బాల్యమాదిగఁ గాచిన పంకజాక్ష !
చిత్తమలరంగ నుతియింతు శ్రీనివాస!